

Τμήμα Οικονομικής Επιστήμης, Οικονομικό Πανεπιστήμιο Αθηνών

3. Από τον Αγώνα της Ανεξαρτησίας στη Μεγάλη Ιδέα: 1821-1862

Οικονομική Ιστορία της
Ελλάδος
(economichistorygreece.net)

Καθ. Γιώργος Αλογοσκούφης
(www.aloguskoufis.gr)

Το Ξέσπασμα του Αγώνα της Ανεξαρτησίας

Το ελληνικό κράτος δημιουργήθηκε ως αποτέλεσμα του Αγώνα της Ανεξαρτησίας του 1821. Ο Αγώνας ήταν σε μεγάλο βαθμό συνέπεια της αφύπνισης της εθνικής συνείδησης των υπόδουλων Ελλήνων, λόγω και των μεγάλων οικονομικών και κοινωνικών ανακατατάξεων στον ευρύτερο ελλαδικό χώρο κατά τη διάρκεια του 18ου αιώνα. Οι ανακατατάξεις αυτές οδήγησαν στην ανάδειξη μιας σχετικά μικρής αρχικά, αλλά ιδιαίτερα δυναμικής τάξης Ελλήνων, η οποία έπαιξε καθοριστικό ρόλο στην ιδεολογική αλλά και οργανωτική προετοιμασία του αγώνα.

Το 1821, η Φιλική Εταιρεία είχε πλέον εκατοντάδες μέλη στην ελληνική χερσόνησο, κυρίως στην Πελοπόννησο, στα νησιά και στην Κωνσταντινούπολη. Το «μυστικό» σχέδιο ήταν να προκληθεί μια επανάσταση στα Βαλκάνια (από το Βουκουρέστι ως την Κρήτη), αλλά τα δύο κύρια σημεία για το ξέσπασμά της εντοπιζόνταν στις Παραδουνάβιες Ηγεμονίες και στην Πελοπόννησο. Ως ηγέτης της οργάνωσης είχε επιλεγεί, λίγο πριν από το ξέσπασμα της επανάστασης, ο πρίγκιπας Αλέξανδρος Υψηλάντης, ένας υποστράτηγος του ρωσικού στρατού και υπασπιστής του τσάρου Αλεξάνδρου Α'.

Την περίοδο εκείνη, κορυφαίοι Έλληνες διανοούμενοι της Διασποράς, όπως ο Αδαμάντιος Κοραής, αλλά και πολιτικοί όπως ο Ιωάννης Καποδίστριας, υπουργός Εξωτερικών του τσάρου Αλεξάνδρου Α' της Ρωσίας από το 1816 έως το 1822, ήταν αρκετά επιφυλακτικοί στην ιδέα μιας επανάστασης. Πίστευαν ότι οι Έλληνες δεν ήταν ακόμη έτοιμοι καθώς και ότι η διεθνής κατάσταση ήταν εξαιρετικά εχθρική για παρόμοιες επαναστάσεις μετά το Συνέδριο της Βιέννης (1814-1815) και τη δημιουργία της Ιεράς Συμμαχίας. Επιφυλάξεις όπως αυτές δεν μπόρεσαν όμως να οδηγήσουν σε αναβολή της επανάστασης.

Η Εξέγερση στη Μολδοβλαχία και η Ελληνική Επανάσταση

Παρά το ότι σύμφωνα με τον σχεδιασμό της Φιλικής Εταιρείας η επανάσταση θα ξεκινούσε από την Πελοπόννησο στις 25 Μαρτίου 1821, εορτή του Ευαγγελισμού της Θεοτόκου, τον Φεβρουάριο ο Αλέξανδρος Υψηλάντης εισέβαλε στη Μολδοβλαχία, καθώς υπήρξαν υπόνοιες ότι τα επαναστατικά σχέδια είχαν διαρρεύσει.

Τον επόμενο μήνα ξεσηκώθηκε η Πελοπόννησος και αμέσως μετά δημιουργήθηκαν επαναστατικές εστίες από τη Μακεδονία ως την Κρήτη. Οι επαναστάτες αφορίστηκαν από τη Σύνοδο του Πατριαρχείου της Κωνσταντινούπολης, ενώ οι οθωμανικές αρχές προχώρησαν σε σφαγές αμάχων και εκτελέσεις προυχόντων, συμπεριλαμβανομένου και του πατριάρχη Γρηγορίου Ε'.

Η εκστρατεία του Υψηλάντη απέτυχε και σε σύντομο χρονικό διάστημα τα οθωμανικά στρατεύματα έσβησαν τις περισσότερες από τις επαναστατικές εστίες της ηπειρωτικής Ελλάδας.

Ωστόσο, οι επαναστάτες κατάφεραν να υπερισχύσουν στην Πελοπόννησο, τη Στερεά Ελλάδα και σε πολλά νησιά του Αιγαίου, καθώς παράλληλα οι Οθωμανοί ασχολούνταν και με την κατάπνιξη της στάσης του Αλή Πασά στην Ήπειρο.

25 Μαρτίου 1821. Ο Θρύλος της Αγίας Λαύρας

Ελαιογραφία του Θεόδωρου Βρυζάκη, Εθνική Πινακοθήκη.

Ως ημέρα έναρξης της επανάστασης είχε οριστεί η 25η Μαρτίου 1821 ήδη από το 1820, από τον Αλέξανδρο Υψηλάντη. Είχε μάλιστα επιλεγεί ακριβώς επειδή είναι η ημέρα του Ευαγγελισμού.

Στην Πελοπόννησο γίνονταν προετοιμασίες για την Επανάσταση από το 1818 με την κατήχηση στη Φιλική Εταιρεία ηγετικών προσωπικοτήτων όπως ο επίσκοπος Π. Πατρών Γερμανός, ο Ι. Παπαδιαμαντόπουλος, ο Π. Αρβάλης και άλλοι. Οι δραστηριότητες για την οργάνωση πολιτικής Επιτροπής και τη συγκέντρωση χρημάτων γινόταν υπό το πρόσχημα της ίδρυσης κάποιας «επιστημονικής σχολής». Το ίδιο πρόσχημα χρησιμοποιήθηκε και σε άλλα μέρη της Ελλάδας και στη Βλαχία.

Σύμφωνα με το θρύλο της Αγίας Λαύρας η επανάσταση κηρύχθηκε στην Αγία Λαύρα Καλαβρύτων όταν στις 25 Μαρτίου 1821 ο Παλαιών Πατρών Γερμανός ύψωσε το λάβαρο της Αγίας Λαύρας και όρκισε σε αυτό τους αγωνιστές. Καταγράφηκε ως γεγονός από ορισμένους σύγχρονους της Επανάστασης καθώς και σε μεταγενέστερες μελέτες και σχολικά εγχειρίδια, απεικονίστηκε σε διάσημο πίνακα του Θεόδωρου Βρυζάκη και απέκτησε σημαντική θέση στην επίσημη ελληνική εθνική αφήγηση, καθώς συσχέτιζε τη θρησκεία με την επανάσταση και ταύτιζε την εθνική και θρησκευτική ταυτότητα. Η αλήθειά του αμφισβητήθηκε από το 19ο αιώνα και πολλοί ιστορικοί το θεωρούν φανταστικό γεγονός.

Ο Αγώνας της Ανεξαρτησίας (1821-1827)

Στην ηπειρωτική Ελλάδα η επανάσταση επεκτάθηκε γρήγορα σε όλη την Πελοπόννησο και Ανατολική Στερεά και είχε αρχικά μεγάλη επιτυχία.

Πολύ σύντομα πέρασαν στον έλεγχο των επαναστατών πόλεις όπως τα Καλάβρυτα, η Καλαμάτα, το Αίγιο, η Πάτρα, το Άργος, η Καρύταινα, η Μεθώνη, το Νεόκαστρο, το Φανάρι, η Γαστούνη και το Ναύπλιο στην Πελοπόννησο, καθώς και τα Σάλωνα, το Γαλαξίδι, το Λιδωρίκι, το Μαλανδρίνο, η Λιβαδειά, η Θήβα και η Αταλάντη στη Στερεά Ελλάδα.

Τα επόμενα δύο χρόνια οι επαναστατημένοι Έλληνες νίκησαν τις στρατιές που έστειλε εναντίον τους ο Σουλτάνος Μαχμούτ Β', οργανώθηκαν πολιτικά και συνέστησαν προσωρινή κεντρική διοίκηση, η οποία, μετά από δύο εμφυλίους πολέμους, επέβαλε την εξουσία της στους επαναστατημένους.

Ο ηρωισμός και η αυτοθυσία ήταν τα δύο κύρια χαρακτηριστικά των επαναστατημένων Ελλήνων σε όλη τη διάρκεια του αγώνα. Το κεντρικό σύνθημα της επανάστασης, «ελευθερία ή θάνατος», αποδείχθηκε κάθε άλλο παρά κενό περιεχομένου. Είναι σχεδόν βέβαιο ότι χωρίς τα στοιχεία του ηρωισμού και της αυτοθυσίας ο Αγώνας της Ανεξαρτησίας δεν θα μπορούσε να διαρκέσει για τόσο μεγάλο χρονικό διάστημα και θα είχε καταπνιγεί από τους Οθωμανούς πριν δεήσουν να παρέμβουν οι μεγάλες ευρωπαϊκές δυνάμεις.

Οι οθωμανικές δυνάμεις με τη συνδρομή του Ιμπραήμ πασά της Αιγύπτου κατάφεραν να περιορίσουν σημαντικά την επανάσταση μεταξύ 1825 και 1827. Ωστόσο, η πτώση του Μεσολογγίου, το 1826, σε συνδυασμό με το μεγάλο κίνημα του Φιλελληνισμού, συνέβαλαν στη μεταβολή της διπλωματικής στάσης των ευρωπαϊκών Μεγάλων Δυνάμεων, που αρχικά είχαν αντιμετωπίσει το ξέσπασμα της επανάστασης με δυσαρέσκεια.

Ο Θάνατος του Μάρκου Μπότσαρη

Ο θάνατος του Μάρκου Μπότσαρη, (1790-1823) κατά τη μάχη του Καρπενησίου, τη νύχτα της 8ης προς την 9η Αυγούστου 1823. Πίνακας του Filippo Marsigli (1790-1863) στο Μουσείο Μπενάκη.

Θεόδωρος Κολοκοτρώνης (1770-1843)

Ο Θεόδωρος Κολοκοτρώνης (Ραμοβούνι, Μεσσηνία, 3 Απριλίου 1770 - Αθήνα, 4 Φεβρουαρίου 1843) ήταν Έλληνας αρχιστράτηγος και ηγετική μορφή της Επανάστασης του 1821, οπλαρχηγός, πληρεξούσιος, Σύμβουλος της Επικρατείας. Απέκτησε το προσωνύμιο Γέρος του Μοριά. Μετά θάνατον τιμήθηκε από την Ελληνική Πολιτεία με τον βαθμό του Στρατάρχη.

Ο πατέρας του Κωνσταντής Κολοκοτρώνης, πήρε μέρος στην ένοπλη εξέγερση των Ορλοφικών μετά την αποτυχία τους και τις διώξεις που ακολούθησαν σκοτώθηκε μαζί με δύο αδελφούς και τον φημισμένο Παναγιώταρο στον πύργο της Καστάνιτσας από τους Τούρκους.

Ο ίδιος δραστηριοποιήθηκε αρχικά ως αρματολός, κλέφτης και κουρσάρος. Πήρε μέρος στις ναυτικές επιχειρήσεις του ρωσικού στόλου κατά τον Ρωσοτουρκικό πόλεμο (1806-1812). Από το 1810 υπηρέτησε στο ελληνικό στρατιωτικό σώμα του αγγλικού στρατού στη Ζάκυνθο. Το 1818 μυήθηκε στη Φιλική Εταιρεία και τον Ιανουάριο του 1821 ξαναγύρισε στη Μάνη όπου άρχισε να προετοιμάζει την Επανάσταση στην Πελοπόννησο γνωρίζοντας ότι η ημέρα έναρξης ήταν η 25 Μαρτίου.

Πρωταγωνίστησε σε πολλές στρατιωτικές επιχειρήσεις του Αγώνα, όπως στη νίκη στο Βαλτέτσι (13 Μαΐου 1821), στην άλωση της Τριπολιτσάς (23 Σεπτεμβρίου 1821), στην καταστροφή της στρατιάς του Δράμαλη στα Δερβενάκια (26 Ιουλίου 1822). Διακρινόταν για την ευφυΐα και την τόλμη του στρατηγικού του νου. Οι επιτυχίες αυτές τον ανέδειξαν σε αρχιστράτηγο της Πελοποννήσου. Στη διάρκεια του Εμφυλίου πολέμου, προσπάθησε να αμβλύνει τις αντιθέσεις ανάμεσα στους αντιπάλους, αλλά παρόλα αυτά δεν απέφυγε τη ρήξη. Μετά από ένοπλες συγκρούσεις, ο ίδιος και ο γιος του συνελήφθησαν και φυλακίστηκαν στο Ναύπλιο.

Η Μεταστροφή και ο Ρόλος των Μεγάλων Δυνάμεων

Κρίσιμος για την τελική έκβαση του Αγώνα της Ανεξαρτησίας ήταν η μεταστροφή και ο ανταγωνισμός μεταξύ των τριών Μεγάλων Δυνάμεων για επιρροή της κατεύθυνσης και των συμμαχιών ενός νέου Ελληνικού κράτους, αλλά κυρίως η πολιτική του βρετανού υπουργού Εξωτερικών, George Canning. Ήταν ο πρώτος που συνειδητοποίησε ότι η Ελλάδα θα μπορούσε να είναι ένας φυσικός στρατηγικός σύμμαχος της Βρετανίας στην Ανατολική Μεσόγειο.

Η δυτικής κατεύθυνσης ελληνική παράταξη κατάφερε το 1825 να πείσει τους επαναστάτες να ζητήσουν επίσημα την προστασία της Μεγάλης Βρετανίας. Από τα μέσα του 1820, κυρίως όμως μετά το 1854, η Ελλάδα παρέμεινε στην τροχιά της βρετανικής αυτοκρατορίας, αποτελώντας έναν αφοσιωμένο σύμμαχο της, αλλά και επωφελούμενη συγχρόνως από τους ισχυρούς πολιτικούς και διπλωματικούς δεσμούς της με τη μεγάλη δύναμη της εποχής.

Η διπλωματική ανάμιξη της Αγγλίας, της Γαλλίας και της Ρωσίας και η ένοπλη παρέμβασή τους με τη ναυμαχία του Ναυαρίνου (8 Οκτωβρίου 1827), τη γαλλική εκστρατεία του Μοριά και το ρωσοτουρκικό πόλεμο που ακολούθησε, συνέβαλαν στην επιτυχή τελικά έκβαση του αγώνα της ανεξαρτησίας, αναγκάζοντας την Πύλη να αποσύρει τις δυνάμεις της αρχικά από την Πελοπόννησο και έπειτα από τη Στερεά Ελλάδα.

Η Ναυμαχία του Ναυαγίνου

Ελαιογραφία του Louis Ambroise Garneray, Βερσαλλίες.

Η Πολιτική Οργάνωση των Επαναστατημένων Ελλήνων και το Σύνταγμα της Επιδαύρου (1822)

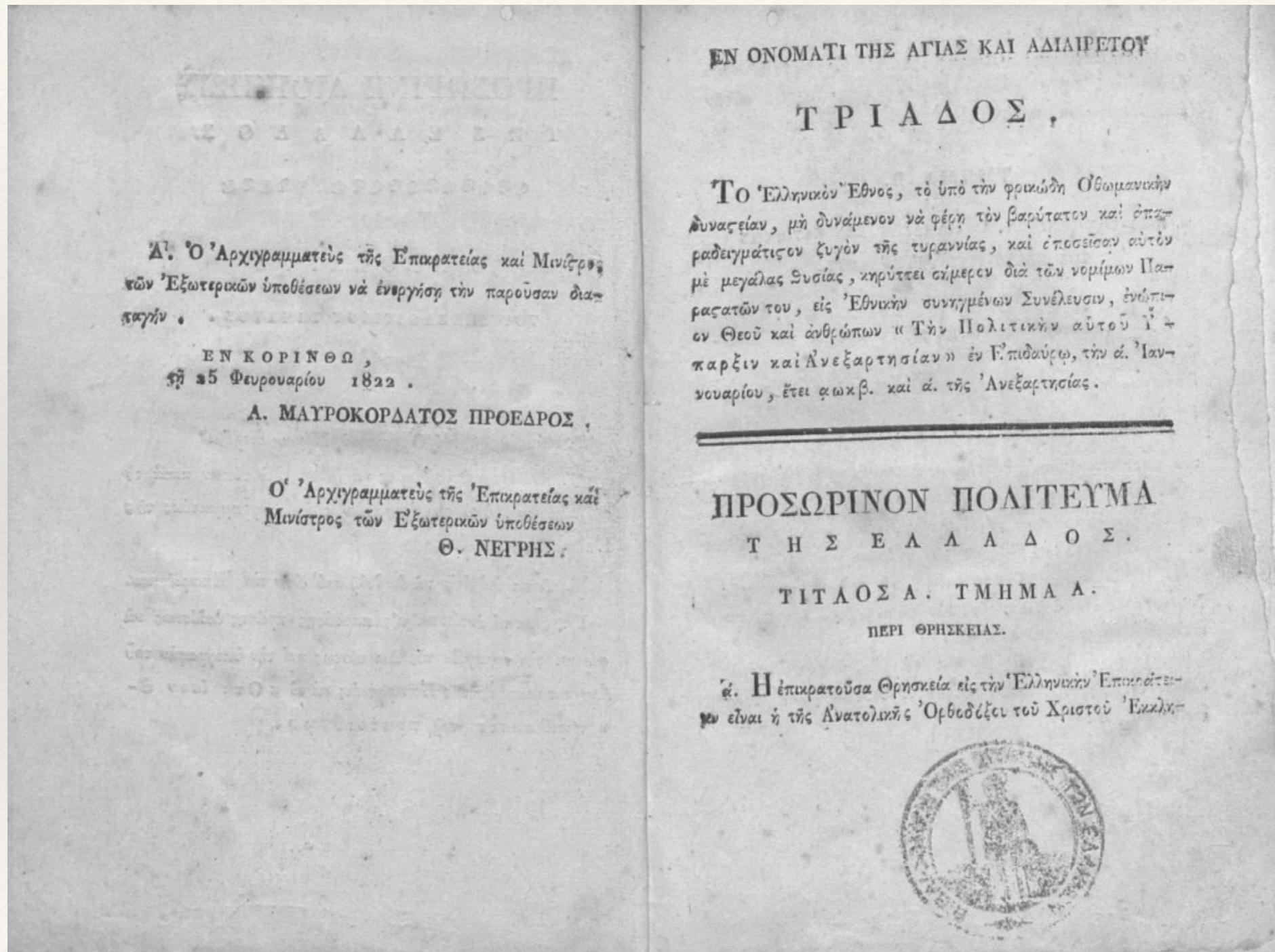
Με την κήρυξη της επανάστασης του 1821 στην Ελλάδα, ιδρύθηκαν τα πρώτα τοπικά πολιτεύματα: η 'Μεσσηνιακή Γερουσία', ο 'Οργανισμός της Πελοποννησιακής Γερουσίας', η 'Βουλή της Θεσσαλομαγνησίας', ο 'Οργανισμός της Γερουσίας της Δυτικής Ελλάδος' και η 'Νομική Διάταξις της Ανατολικής Χέρσου Ελλάδος' ή 'Οργανισμός του Αρείου Πάγου, Γερουσίας της Ανατολικής Ελλάδος'.

Τα πολιτεύματα αυτά, ψηφισμένα κατά το πρώτο έτος της επανάστασης, το 1821, από τοπικές Συνελεύσεις προκρίτων των επαρχιών, είχαν ως σκοπό την προσωρινή διοικητική και στρατιωτική οργάνωση του αγώνα, προέβλεπαν δε τη μελλοντική σύσταση 'Βουλής του Έθνους', στην οποία θα ανήκε η νομοθετική εξουσία και από την οποία θα εξηρτώντο οι κατά τόπους ιδρυθείσες 'Διοικήσεις'. Κατά τη διάρκεια της επαναστατικής περιόδου ψηφίσθηκαν από συνελεύσεις των επαναστατημένων Ελλήνων και τα συνταγματικά σχέδια της Σάμου και της Κρήτης. Συγκεκριμένως, το Μάιο του 1821, επικυρώθηκε η «Έκθεσις του Τοπικού Συστήματος της Σάμου» και το Μάιο του 1822 το «Προσωρινόν Πολίτευμα της νήσου Κρήτης».

Η δημιουργία των τοπικών αυτών πολιτευμάτων ήταν ιδιαίτερος σημαντική, αφενός μεν διότι περιείχαν, αν και ατελώς, αρχές πολιτικής αυτοδιάθεσης και ατομικής ελευθερίας, για τις οποίες άλλωστε αγωνίζονταν οι επαναστατημένοι Έλληνες, αφετέρου δε διότι υπήρξαν τα προπλάσματα μιας εθνικής πολιτικής αρχής.

Η κορυφαία στιγμή της προσπάθειας δημιουργίας μιας πολιτικής αρχής σε εθνικό επίπεδο ήταν η ψήφιση του πρώτου ελληνικού συντάγματος από την Α' Εθνοσυνέλευση της Επιδαύρου, τον Ιανουάριο του 1822. Αυτό μπορεί να θεωρηθεί ως το θεμέλιο της Α' Ελληνικής Δημοκρατίας.

Το Σύνταγμα της Επιδαύρου (1822)

Αλέξανδρος Μαυροκορδάτος (1791-1865)

Ο Αλέξανδρος Μαυροκορδάτος (Κωνσταντινούπολη, 3 Φεβρουαρίου 1791 - Αίγινα, 6 Αυγούστου 1865) ήταν διπλωμάτης και πολιτικός που διαδραμάτισε σημαντικό ρόλο στην πολιτική ζωή του τόπου κατά την Επανάσταση και στις πρώτες μετεπαναστατικές δεκαετίες.

Έδρασε αρχικά στις παραδουνάβιες ηγεμονίες λαμβάνοντας πολιτικές θέσεις δίπλα στον θείο του Ιωάννη Καρατζά, εγκαταστάθηκε στην Πίζα (αποτελώντας επίλεκτο μέλος του ομώνυμου κύκλου) και στη συνέχεια κατέβηκε στην Ελλάδα για να λάβει μέρος στην επανάσταση του 1821. Αναρριχήθηκε στα ανώτατα αξιώματα σε σύντομο χρόνο αναλαμβάνοντας, διαδοχικά, πρόεδρος της Πρώτης Εθνοσυνέλευσης, του Εκτελεστικού Σώματος και στη συνέχεια του Βουλευτικού. Η σύντομη Διακήρυξη που προτάσσεται στο «Προσωρινό Πολίτευμα» («πεμπτουσία της αρχής των εθνότητων») συντάχθηκε από τον Αλέξανδρο Μαυροκορδάτο και συνεργάτες του.

Ο Μαυροκορδάτος ήταν πεπεισμένος ότι για την απελευθέρωση της Ελλάδος ήταν απαραίτητη η εξωτερική βοήθεια. Υπήρξε ο πιο ικανός διπλωμάτης μεταξύ των ηγετών της Επανάστασης, ευέλικτος και ρεαλιστής, ο οποίος εκτιμούσε κατά περίπτωση τις καταστάσεις και δρούσε ανεξάρτητα από τις προσωπικές του συμπάθειες ή αντιπάθειες. Η συμβολή του στην εμπλοκή των Μεγάλων Δυνάμεων υπέρ των επαναστημένων Ελλήνων υπήρξε σημαντική.

Μετά την επανάσταση ηγήθηκε της αντιπολίτευσης εναντίον του Καποδίστρια, ως εκφραστής της αγγλικής πολιτικής και συμμετείχε ενεργά στην πολιτική ζωή της Ελλάδας διατελώντας τέσσερις φορές πρωθυπουργός, εντός της περιόδου 1822 - 1844.

Από το Σύνταγμα της Επιδαύρου στο Σύνταγμα της Τροιζήνας (1827)

Το Σύνταγμα της Επιδαύρου, 'Προσωρινόν Πολίτευμα της Ελλάδος', περιλάμβανε 110 σύντομες παραγράφους χωρισμένες σε 'τίτλους' και 'τμήματα' και προέβλεπε την αντιπροσωπευτική αρχή και την αρχή της διάκρισης των εξουσιών. Η 'Διοίκησης' αποτελείτο από το 'Βουλευτικόν' και το 'Εκτελεστικόν', δύο συλλογικά όργανα με ενιαύσια θητεία, τα οποία 'ισοσταθμίζονταν' στη νομοπαραγωγική διαδικασία, ενώ το 'Δικαστικόν' ήταν ενδεκαμελές και ανεξάρτητο από 'τας άλλας δύο δυνάμεις'.

Το Σύνταγμα της Επιδαύρου αναθεωρήθηκε τον Απρίλιο του 1823 από τη Β' Εθνοσυνέλευση η οποία συνήλθε στο Άστρος. Το αναθεωρημένο Σύνταγμα ονομάστηκε 'Νόμος της Επιδαύρου', ήταν νομοτεχνικώς αρτιότερο και καθιέρωνε ελαφρά υπεροχή της νομοθετικής εξουσίας έναντι της εκτελεστικής. Ακόμη, μεταρρύθμιζε τα δικαιώματα της εκτελεστικής εξουσίας τα σχετικά με την κατάρτιση των νόμων, βελτίωνε τις διατάξεις περί ατομικών δικαιωμάτων και μετέβαλλε επί το δημοκρατικότερο τον εκλογικό νόμο.

Το σημαντικότερο των Συνταγμάτων της Επανάστασης ψηφίσθηκε στην Τροιζήνα το Μάιο του 1827 από τη Γ' Εθνοσυνέλευση, η οποία είχε ήδη αποφασίσει πως πρέπει 'η νομοτελεστική εξουσία παραδοθή εις ένα και μόνον'. Κατόπιν, με ψήφισμά της εξέλεξε τον Ιωάννη Καποδίστρια 'Κυβερνήτη της Ελλάδος' για επτά χρόνια και ψήφισε το 'Πολιτικόν Σύνταγμα της Ελλάδος' που έμεινε στην ιστορία ως το πιο φιλελεύθερο και δημοκρατικό σύνταγμα της εποχής του.

Η Συνέλευση θέλοντας να δώσει στη χώρα ένα οριστικό πολίτευμα, εμπνευσμένο από δημοκρατικές και φιλελεύθερες ιδέες και βεβαίως από το Πολίτευμα της Ελληνικής Δημοκρατίας του Ρήγα, διακήρυττε στο νέο Σύνταγμα για πρώτη φορά την αρχή της λαϊκής κυριαρχίας: 'η κυριαρχία ενυπάρχει εις το Έθνος, πάσα εξουσία πηγάζει εξ αυτού και υπάρχει υπέρ αυτού'. Ακόμη, καθιέρωνε ρητά τη διάκριση των εξουσιών, ανέθετε στον Κυβερνήτη την εκτελεστική εξουσία και τη νομοθετική στο σώμα των αντιπροσώπων του λαού, τη Βουλή.

Τα Οικονομικά του Αγώνα της Ανεξαρτησίας (1821-1827)

Σε γενικές γραμμές, η χρηματοδότηση της ελληνικής επανάστασης έγινε από τους ίδιους τους επαναστατημένους Έλληνες, κυρίως τους κτηνοτρόφους που διέθεταν το ζωικό τους κεφάλαιο, τους καραβοκύρηδες στις Σπέτσες, τα Ψαρά και την Ύδρα που διέθεσαν τα πλοία τους και Έλληνες του εξωτερικού και φιλέλληνες που στήριξαν οικονομικά την επανάσταση. Μιά άλλη πηγή χρηματοδότησης ήταν τα λάφυρα από τις επιδρομές και τις μάχες.

Κατά τη διάρκεια της επανάστασης, καταναλώθηκε σημαντικός πλούτος και οι οικονομικές δομές που υπήρχαν καταστράφηκαν εξαιτίας του πολέμου. Επιπλέον, εντάθηκε το φαινόμενο της πειρατείας και ληστείας.

Ωστόσο, δεδομένου ότι οι πόροι αυτοί δεν επαρκούσαν, συνήφθησαν τα δύο δάνεια της ανεξαρτησίας, το 1824 και το 1825, από την κεφαλαιαγορά του Λονδίνου, με ιδιαίτερα δυσμενείς όρους. Το προϊόν αυτών των δανείων εξανεμίσθηκε, καθώς το προϊόν του πρώτου δανείου (ύψους 472.000 στερλινών για δάνειο ονομαστικής αξίας 800.000 στερλινών) χρησιμοποιήθηκε για τη χρηματοδότηση της εμφύλιας σύρραξης του 1824-25, ενώ το προϊόν του δεύτερου δανείου (ύψους 1.1 εκατομμυρίων στερλινών για δάνειο ονομαστικής αξίας 2 εκατομμυρίων στερλινών) ουσιαστικά δεν έφθασε ποτέ στην Ελλάδα.

Μεγάλο μέρος του δεύτερου δανείου κατασπαταλήθηκε εκτός Ελλάδας για την αγορά κανονιών και τη ναυπήγηση πολεμικών πλοίων στην Αγγλία και Αμερική, που ποτέ όμως, δεν έφτασαν στη χώρα, καθώς και για την πρόσληψη ξένων στρατηγών και ναυάρχων. Το μεγαλύτερο, όμως, μέρος του δανείου σπαταλήθηκε στο Χρηματιστήριο του Λονδίνου για την εξαγορά των ομολογιών του πρώτου δανείου, αξίας 250 χιλ. στερλινών.

Τα Δάνεια της Ανεξαρτησίας (1824-1825) και η Πτώχευση του 1826

Η σύναψη του πρώτου και δεύτερου δανείου της Ανεξαρτησίας στην Αγγλία, από την προσωρινή διοίκηση της επανάστασης, είχε θεωρηθεί ως επιτυχία πολύ σημαντικότερη από κάθε στρατιωτική νίκη. Χαιρετίστηκε ως η επιτυχής έναρξη 'οικονομικών συμμαχιών' με τη Δυτική Ευρώπη, και κυρίως με την Αγγλία, και συνεπώς, διεθνής αναγνώριση του Αγώνα της Ανεξαρτησίας και του υπό σύσταση ελληνικού κράτους.

Τα δάνεια, όμως, δεν χρησιμοποιήθηκαν για το σκοπό για τον οποίο συνομολογήθηκαν, δηλαδή τη συνέχιση και επέκταση του Αγώνα της Ανεξαρτησίας, αλλά, όπως αναφέρει χαρακτηριστικά ο Ανδρεάδης (1904), για τη χρηματοδότηση του 'υπέρ ηγεμονίας και πρωτείων αγώνα'.

Το 1826 κηρύχθηκε η πρώτη ελληνική 'πτώχευση', καθώς η Προσωρινή Κυβέρνηση της Ελλάδος, ευρισκόμενη σε αδυναμία, ανέστειλε μονομερώς τις απαραίτητες πληρωμές για την εξυπηρέτηση των δανείων της ανεξαρτησίας.

Η κατάχρηση των ελληνικών δανείων από τους ξένους κερδοσκόπους ήταν τόσο σκανδαλώδης, που είχε επισείρει την αγανάκτηση των φιλελλήνων ακόμη και στην Αγγλία. Αγγλικές εφημερίδες, όπως οι Times, έφεραν στη δημοσιότητα τα σκάνδαλα της διαχείρισης των χρημάτων. Με την πάροδο του χρόνου, τα σκάνδαλα ξεχάστηκαν. Όμως, η αδυναμία αποπληρωμής του χρέους είχε ως αποτέλεσμα την απώλεια της αξιοπιστίας της χώρας στις διεθνείς κεφαλαιαγορές για πολλά χρόνια.

Η Μετέπειτα Διαχείριση των Δανείων της Ανεξαρτησίας

Σε όλη τη Δυτική Ευρώπη επικράτησε η άποψη ότι η Ελλάδα αφού χρησιμοποίησε τα δάνεια για την ανεξαρτησία της, μετά δεν τα ανεγνώριζε. Η πραγματικότητα, όμως, ήταν διαφορετική.

Σε όλη την περίοδο 1827-1832, η Ελληνική κυβέρνηση κατέβαλε προσπάθειες για το διακανονισμό του χρέους. Τον Απρίλιο του 1827 συμφωνήθηκε η σύναψη δανείου 5 εκ. διστήλων για την πληρωμή των τόκων των δανείων της Ανεξαρτησίας. Λίγο αργότερα, τον Ιούλιο του 1829, προτάθηκε η απόσβεση του δανείου με την παραχώρηση προς τους δανειστές μέρος των εθνικών κτημάτων.

Η λύση, όμως, αυτή δεν έγινε αποδεκτή από τις Προστάτιδες Δυνάμεις, αφού θα μείωνε τα έσοδα του ελληνικού κράτους, αναγκαία για την απόσβεση του δανείου των 60 εκ. δραχμών που, εν τω μεταξύ, είχαν συνάψει με τη βασιλεία του Όθωνα.

Ο Όθωνας ουδέποτε αναγνώρισε τα δάνεια της Ανεξαρτησίας και επομένως, κάθε προσπάθεια διακανονισμού σταμάτησε.

Οι διαπραγματεύσεις με τους πιστωτές ξανάρχισαν μετά τη μεταπολίτευση του 1863, αλλά απέδωσαν καρπούς μόλις το 1878.

Ο Καποδίστριας και η Συγκρότηση του Κράτους (1828-1931)

Στις 30 Μαρτίου 1827, στη Γ' Εθνοσυνέλευση της Τροιζήνας, εκλέχθηκε Κυβερνήτης της Ελλάδας με θητεία επτά ετών, ο Ιωάννης Καποδίστριας, πρώην Υπουργός Εξωτερικών της Ρωσίας και επιφανής Έλληνας της διασποράς. Σύμφωνα με τις αποφάσεις της συνέλευσης, ο Κυβερνήτης θα δεσμευόταν από το Σύνταγμα της Επιδαύρου, έτσι όπως θα αναθεωρείτο από τη Συνέλευση.

Στο εσωτερικό της χώρας, όταν ανέλαβε το 1828, ο Καποδίστριας είχε να αντιμετωπίσει τη ληστεία και την πειρατεία, τους ανύπαρκτους θεσμούς, τη διάλυση του στρατού, καθώς και την κακή οικονομική κατάσταση της χώρας.

Μια από τις βασικές προϋποθέσεις που έθεσε για να αναλάβει την ηγεσία του νεοσύστατου ελληνικού κράτους, καθώς ο ίδιος υπήρξε θιασώτης του δόγματος της πεφωτισμένης δεσποτείας, ήταν η αναστολή του Συντάγματος και η διάλυση της Βουλής, όροι που τελικώς έγιναν αποδεκτοί. Στη θέση της Βουλής δημιούργησε το «Πανελλήνιον», γνωμοδοτικό όργανο αποτελούμενο από 27 μέλη με καθαρά διακοσμητικό χαρακτήρα, ενώ τη διακυβέρνηση ανέλαβε η Κεντρική Γραμματεία, είδος υπουργικού συμβουλίου διοικούμενου από τον ίδιο. Επίσης, χώρισε τη χώρα σε διοικητικές περιφέρειες.

Ερχόμενος στην Ελλάδα, ο Καποδίστριας δεν ήταν καθόλου ευχαριστημένος με το πρωτόκολλο της 18ης Νοεμβρίου 1828 που έθετε τον Μοριά και τις Κυκλάδες υπό την προσωρινή εγγύηση των Συμμάχων. Με τον φόβο ότι οι Άγγλοι θα περιόριζαν την Ελλάδα σε αυτά τα σύνορα, οργάνωσε τακτικό στρατό συνεχίζοντας τον πόλεμο με την Οθωμανική Αυτοκρατορία. Τελικά, το Ελληνικό κράτος αναγνωρίστηκε διεθνώς ως ανεξάρτητο κράτος το έτος 1830, με το Πρωτόκολλο του Λονδίνου (περιλάμβανε τις Κυκλάδες, την Πελοπόννησο, και μέρος της Στερεάς Ελλάδας).

Ο Καποδίστριας, στη σύντομη θητεία του, έδωσε έμφαση στη συγκρότηση και τη θεσμική οργάνωση του κράτους και του στρατού, προωθώντας την ίδρυση νομικών, διοικητικών, οικονομικών και εκπαιδευτικών θεσμών. Ωστόσο, ο αυταρχικός τρόπος με τον οποίο κυβέρνησε οδήγησε σε συγκρούσεις τόσο στο εσωτερικό όσο και στο εξωτερικό.

Ιωάννης Καποδίστριας (1776-1831)

Ο Ιωάννης Καποδίστριας (Κέρκυρα, 10 Φεβρουαρίου 1776 – Ναύπλιο, π.ημ. 27 Σεπτεμβρίου / ν.ημ. 9 Οκτωβρίου 1831) ήταν Έλληνας διπλωμάτης και πολιτικός. Διετέλεσε υπουργός Εξωτερικών της Ρωσικής Αυτοκρατορίας και αργότερα πρώτος Κυβερνήτης της Ελλάδας.

Καταγόταν από αριστοκρατική οικογένεια με πολιτική παράδοση, γι' αυτό και αναμείχθηκε με την πολιτική ήδη από το 1803 οπότε και διορίστηκε γραμματέας της επικράτειας της Ιονίου Πολιτείας. Με την κατάληψη των Επτανήσων από τους Γάλλους αποσύρθηκε και εντάχθηκε στη ρωσική διπλωματική υπηρεσία. Εκεί ανέλαβε σημαντικές θέσεις καταφέροντας να αναδειχθεί σε υπουργό Εξωτερικών της Ρωσικής Αυτοκρατορίας από το 1815 έως το 1822, οπότε και υποχρεώθηκε σε παραίτηση λόγω της επανάστασης του 1821.

Στις 14 Απριλίου 1827 η Εθνική Συνέλευση της Τροιζήνας τον επέλεξε πρώτο κυβερνήτη της Ελλάδας, θέση από την οποία ήρθε σε τριβή με τους τοπικούς αξιωματούχους με αποτέλεσμα τη δολοφονία του στις 9 Οκτωβρίου 1831, στο Ναύπλιο, από τον αδελφό και τον γιο του Πετρόμπεη Μαυρομιχάλη, σε αντίποινα της φυλάκισης του τελευταίου.

Ως κυβερνήτης της Ελλάδας αναδιοργάνωσε τις Ένοπλες δυνάμεις υπό ενιαία διοίκηση και συνέχισε τον Αγώνα. Προώθησε σημαντικές μεταρρυθμίσεις για την ανόρθωση της κρατικής μηχανής, καθώς και για τη θέσπιση του θεσμικού πλαισίου της πολιτείας, απαραίτητου για την εγκαθίδρυση της τάξης. Προώθησε επίσης σημαντικές οικονομικές μεταρρυθμίσεις, όπως ο φοίνικας, το πρώτο νόμισμα και η Εθνική Χρηματιστική Τράπεζα.

Η Οικονομία του Νεοσύστατου Ελληνικού Κράτους

Η οικονομία του νεοσύστατου ελληνικού κράτους βασιζόταν κυρίως στον πρωτογενή τομέα, τη γεωργία και την κτηνοτροφία και την αλιεία.

Σημαντικό ρόλο έπαιζαν επίσης το εμπόριο και οι θαλάσσιες μεταφορές, αν και τα κυριότερα εμπορικά και ναυτιλιακά κέντρα του ελληνισμού βρίσκονταν εκτός της επικράτειας του νεοσύστατου κράτους.

Δευτερεύοντα ρόλο έπαιζε η εξόρυξη μετάλλων και η βιοτεχνία, η οποία ήταν κυρίως οικοτεχνία.

Ο Καποδίστριας είχε την άποψη ότι οι λεγόμενες 'εθνικές γαίες', οι οποίες περιήλθαν στην κατοχή του νέου κράτους μετά την αποχώρηση των οθωμανών ιδιοκτητών τους, θα έπρεπε να διανεμηθούν στους ακτήμονες αγρότες που τις καλλιεργούσαν. Ωστόσο, δεν πρόλαβε να υλοποιήσει την πολιτική αυτή.

Το Ελληνικό και Διεθνές Νομισματικό Σύστημα

Μέχρι το 1828, όταν δημιουργήθηκε το νέο ελληνικό κράτος, οι χρηματικές συναλλαγές διεξήγοντο κυρίως με τουρκικά νομίσματα (γρόσια), καθώς και με ξένα νομίσματα, όπως το ισπανικό δίστηλο. Ελληνικά νομίσματα δεν υπήρχαν.

Την ίδια εποχή, το παγκόσμιο νομισματικό σύστημα βασιζόταν στο διμεταλλικό νομισματικό σύστημα της Γαλλίας. Αν και ο άργυρος αποτελούσε τη βάση του συστήματος, επιτρεπόταν η ελεύθερη κοπή νομισμάτων από άργυρο και χρυσό με ορισμένη διατίμηση.

Η παγκόσμια σχέση τιμής χρυσού και αργύρου ήταν 1 προς 15½ και διατηρείτο σταθερή μέσω παρεμβάσεων της Τράπεζας της Γαλλίας.

Ωστόσο, η Μεγάλη Βρετανία βρισκόταν ήδη επισήμως σε κανόνα χρυσού από το Μάιο του 1821, ενώ οι Ηνωμένες Πολιτείες ήταν de facto σε κανόνα αργύρου.

Ο Φοίνικας του Καποδίστρια

Ο Καποδίστριας ίδρυσε Νομισματοκοπείο στην Αίγινα και καθιέρωσε τον Φοίνικα ως εθνικό νόμισμα, αντικαθιστώντας το τουρκικό γρόσι. Το όνομα του προέρχεται από το μυθικό πουλί Φοίνικα και συμβολίζει την αναγέννηση της Ελλάδας, το σύμβολο που αποτελεί και τον θυρεό της Φιλικής Εταιρείας.

Ο Φοίνικας ήταν ένα αργυρό νόμισμα με αναλογία εννέα μέρη αργύρου και ενός χαλκού. Περιείχε 3,747 γραμμάρια καθαρό άργυρο. Ο Φοίνικας κυκλοφόρησε σε μία σειρά από χάλκινα νομίσματα των 1, 5, 10 και 20 λεπτών. Πέντε φοίνικες αποτελούσαν μία Αιγίδα, δηλαδή ένα ασημένιο τάληρο.

Μόνο ένας μικρός αριθμός νομισμάτων κατασκευάστηκε λόγω της έλλειψης αργύρου, ενώ οι περισσότερες συναλλαγές στην Ελλάδα εξακολουθούσαν να πραγματοποιούνται με ξένα νομίσματα, κυρίως τουρκικούς παράδες και ισπανικά δίστηλα.

Το 1831, η μετατρεψιμότητα του νομίσματος σε άργυρο ανεστάλη και εκδόθηκε χαρτονόμισμα για τη χρηματοδότηση των μεγάλων δημοσιονομικών ελλειμμάτων. Εκδόθηκαν τραπεζογραμμάτια αξίας 5, 10, 50 και φοινίκων. Επρόκειτο για την πρώτη αναστολή της μεταλλικής μετατρεψιμότητας του νομίσματος στη νεώτερη Ελλάδα.

Με το διάταγμα της 17ης Ιουνίου 1831, ορίστηκε ότι η αναγκαστική κυκλοφορία δεν μπορεί να υπερβεί τα 3 εκ. φοίνικες. Ορίστηκε, επίσης, ότι οι χρηματικές συναλλαγές μεταξύ του δημόσιου και ιδιωτικού τομέα θα γίνονταν κατά 1/3 σε χαρτονόμισμα και κατά 2/3 σε αργυρά νομίσματα. Έξι μήνες αργότερα, μετά τη δολοφονία του Καποδίστρια, το διάταγμα της 4ης Ιανουαρίου 1832 καθόρισε ότι οι χρηματικές συναλλαγές θα γίνονταν μόνο σε χαρτονόμισμα.

Η Εθνική Χρηματιστική Τράπεζα

Σε όλη την περίοδο 1827-1832, η κυβέρνηση κατέβαλε προσπάθειες για το διακανονισμό του δανείων της ανεξαρτησίας. Τον Απρίλιο του 1827 συμφωνήθηκε η σύναψη δανείου 5 εκ. διστήλων για την πληρωμή των τόκων. Λίγο αργότερα, τον Ιούλιο του 1829, προτάθηκε η απόσβεση του δανείου με την παραχώρηση προς τους δανειστές μέρος των εθνικών κτημάτων. Ωστόσο οι πρωτοβουλίες αυτές δεν τελεσφόρησαν.

Η απομόνωση της χώρας από τις ευρωπαϊκές χρηματαγορές και η επείγουσα ανάγκη εύρεσης πόρων κατέδειξαν τη χρησιμότητα ίδρυσης ενός εθνικού τραπεζικού ιδρύματος. Πρωταρχικό μέλημα της κυβέρνησης Καποδίστρια ήταν η ίδρυση τράπεζας.

Η πρώτη προσπάθεια ίδρυσης ενός πιστωτικού ιδρύματος έγινε από τον Καποδίστρια το 1828, με τη σύσταση της Εθνικής Χρηματιστικής Τράπεζας (διάταγμα της 2ας Φεβρουαρίου 1828). Έλαβε τη μορφή κρατικής τράπεζας «επί τη προσδοκία ότι τα κεφάλαια ήθελον συρρεύσει δι' αυτής εκ πατριωτισμού εις το κενόν δημόσιον ταμείον και ανακουφισθώσιν αι επείγουσαι και πολλαπλαί αυτού ανάγκαι» (βλ. την έκκληση του Καποδίστρια στη Γενική Εφημερίδα της Ελλάδος, 5 Φεβρουαρίου 1828, σελ. 42-43).

Κύρια εργασία της ήταν η έκδοση εντόκων ομολόγων προς 8% που γίνονταν αποδεκτά στις συναλλαγές με το δημόσιο τομέα, έναντι των παρεχομένων κεφαλαίων, ενώ δεν της παραχωρήθηκε το δικαίωμα της έκδοσης τραπεζογραμματίων. Με άλλα λόγια, λειτούργησε ως δανειστικός οργανισμός για λογαριασμό του κράτους παρά ως εκδοτική κεντρική τράπεζα. Η απροθυμία, όμως, κατάθεσης ιδιωτικών κεφαλαίων οδήγησε στην πρόωγη διάλυσή της το 1834.

Βασικά Εμπόδια στην Πολιτική του Καποδίστρια

Πέραν των πιεστικότερων οικονομικών, κοινωνικών και διπλωματικών προβλημάτων, ο Καποδίστριας είχε να αντιμετωπίσει δύο σημαντικά εμπόδια στην πολιτική του για την οικοδόμηση του νεοπαγούς ελλαδικού κράτους:

Την εχθρότητα Γαλλίας και Αγγλίας, τα γεωστρατηγικά συμφέροντα των οποίων στην Ανατολική Μεσόγειο κινδύνευαν από την προοπτική δημιουργίας ενός νέου και δυναμικού ναυτικού και εμπορικού κράτους έξω από τον έλεγχό τους ή, ακόμη χειρότερα, υπό την επιρροή της Ρωσίας.

Τους φατριασμούς και τα τοπικιστικά, οικονομικά και πολιτικά συμφέροντα των προεστών (κοτζαμπάσηδων), Φαναριωτών και πλοιοκτητών, οι οποίοι και επεδίωκαν διατήρηση των προνομίων τους και συμμετοχή στη νομή της εξουσίας.

Εν τέλει ο συνδυασμός των παραπάνω παραγόντων προετοίμασε το έδαφος και οδήγησε στην πολιτική φθορά και φυσική εξόντωση (δολοφονία) του πρώτου Κυβερνήτη της Ελλάδας στις 9 Οκτωβρίου 1831 (27 Σεπτεμβρίου 1831 με το Ιουλιανό ημερολόγιο).

Η Δολοφονία του Καποδίστρια, 9 Οκτωβρίου 1831

Ελαιογραφία του Διονύσιου Τσόκου στο Μουσείο Μπενάκη.

Ο Ρόλος των Προστάτιδων Δυνάμεων

Οι Μεγάλες Δυνάμεις της εποχής, Βρετανία, Γαλλία και Ρωσία, επιδιώκοντας η κάθε μία τα δικά της συμφέροντα, έπαιξαν καθοριστικό ρόλο στη δημιουργία του Ελληνικού κράτους. Για το υπόλοιπο του 19ου αιώνα, συνέχισαν να παίζουν αυτό το ρόλο, ως Προστάτιδες Δυνάμεις, παρεμβαίνοντας τόσο στα εσωτερικά του ελληνικού κράτους, όσο και στις σχέσεις του με την Οθωμανική Αυτοκρατορία.

Μετά την παρέμβαση της Βρετανίας, Γαλλίας και Ρωσίας στη Ναυμαχία του Ναυαρίνου (1827), η δημιουργία ενός κράτους στη νότια Ελλάδα είχε πλέον δρομολογηθεί.

Το Πρωτόκολλο του Λονδίνου της 16ης Νοεμβρίου 1828 ήταν μια πρώτη συμφωνία μεταξύ τους, με την οποία ίδρυσαν το εσωτερικά αυτόνομο ελληνικό κράτος, υπό Οθωμανική όμως επικυριαρχία. Παράλληλα με τις προσπάθειές του να θέσει τα θεμέλια για ένα σύγχρονο κράτος, ο Καποδίστριας ανέλαβε τις διαπραγματεύσεις με τις μεγάλες Δυνάμεις ως προς την έκταση και το συνταγματικό καθεστώς του νέου ελληνικού κράτους. Το Πρωτόκολλο τροποποιήθηκε στις 22 Μαρτίου 1829 με την υπογραφή του δεύτερου Πρωτόκολλου του Λονδίνου, το οποίο αποδέχθηκε και τη συμπερίληψη μέρους της Στερεάς Ελλάδος στο αυτόνομο ελληνικό κράτος.

Το Πρωτόκολλο της ανεξαρτησίας του Ελληνικού κράτους (γνωστό και ως Πρωτόκολλο του Λονδίνου του 1830) υπογράφηκε από τις Αγγλία, Γαλλία και Ρωσία στις 3 Φεβρουαρίου του 1830. Ήταν η πρώτη επίσημη, διεθνής διπλωματική πράξη που αναγνώριζε την Ελλάδα ως κυρίαρχο και ανεξάρτητο κράτος, το οποίο θα επεκτεινόταν νότια της συνοριακής γραμμής που όριζαν οι ποταμοί Αχελώος και Σπερχειός.

Στο πρωτόκολλο οριζόταν ότι πολίτευμα του ελληνικού κράτους θα ήταν η μοναρχία και για τη θέση του μονάρχη οι συμβαλλόμενες χώρες επέλεξαν τον πρίγκιπα Λεοπόλδο της Σαξονίας-Κόμπουργκ & Γκότα (μετέπειτα Βασιλιά του Βελγίου), ο οποίος όμως δεν δέχτηκε. Στον θρόνο τελικά ανέβηκε ο μόλις 17χρονος πρίγκηπας Όθωνας των Βίττελσμπαχ της Βαυαρίας και σε αυτό συνέβαλε ο φανατικός φιλελληνισμός του πατέρα του Λουδοβίκου Α' της Βαυαρίας.

Οι Προστάτιδες Δυνάμεις πάντως δεν ήταν απόλυτα σύμφωνες μεταξύ τους με την επιλογή του Όθωνα, ιδιαίτερα δε η Μεγάλη Βρετανία.

Όθων Α΄ της Ελλάδας

Ο Όθων (Γερμανικά: Otto Friedrich Ludwig von Wittelsbach, 1 Ιουνίου 1815 - 26 Ιουλίου 1867), γνωστός και ως Όθωνας, ήταν ένας Βαυαρός πρίγκιπας του Οίκου των Βίττελσμπαχ (ή Βιττελσβάχων), που έγινε ο πρώτος βασιλιάς του σύγχρονου ελληνικού κράτους.

Ήταν ο μοναδικός μονάρχης της Ελλάδος που έφερε τον τίτλο «Βασιλιάς της Ελλάδος» (επίσημα Βασιλεύς της Ελλάδος), δεδομένου ότι οι επόμενοι, της Δυναστείας των Γλυξβούργων, είχαν τον τίτλο «Βασιλιάς των Ελλήνων» (επίσημα Βασιλεύς των Ελλήνων).

Λόγω της καχυποψίας απέναντι στον Κυβερνήτη της Ελλάδας, Ι. Καποδίστρια (θεωρούνταν ρωσόφιλος), το 1830 η Αγγλία κατά την υπογραφή του Πρωτοκόλλου της ανεξαρτησίας του Ελληνικού Κράτους πέτυχε συμφωνία με τις άλλες Μεγάλες Δυνάμεις («Προστάτιδες Δυνάμεις») της μεταβολής του πολιτειακού σχήματος της χώρας, την επιβολή μοναρχίας και τη μετατροπή του ελληνικού κράτους σε βασίλειο. Οι ίδιες όρισαν, με τη Συνθήκη του Λονδίνου (1832) τον 17χρονο τότε Όθωνα Βασιλιά της Ελλάδας.

Ο Όθων κυβέρνησε απολυταρχικά, και συχνά αντιμετώπισε πολιτικά προβλήματα και κρίσεις. Το 1843 αναγκάστηκε να παραχωρήσει Σύνταγμα (Επανάσταση της 3ης Σεπτεμβρίου). Οι παρεμβάσεις του στην πολιτική διαπάλη ήταν συνεχείς, δημιουργούσαν αντιδράσεις και έφθειραν σταδιακά το ρόλο της μοναρχίας. Μετά από μία σειρά από στρατιωτικά κινήματα το 1862 ο Όθων εγκατέλειψε την Ελλάδα στις 23 Οκτωβρίου 1862 με αγγλικό πολεμικό πλοίο και κατόπιν αντικαταστάθηκε από τον Γεώργιο Α΄.

Οι Όροι για την Ανάληψη της Βασιλείας από τον Όθωνα

Το πρωτόκολλο εκλογής του Όθωνα (25 Απριλίου 1832) ως βασιλιά υπογράφηκε από εκπροσώπους των Προστάτιδων Δυνάμεων και στάλθηκε για έγκριση στο βασιλιά Λουδοβίκο Α' της Βαυαρίας, ο οποίος εξέφρασε ορισμένα αιτήματα για την αποδοχή του ελληνικού θρόνου από τον γιο του Όθωνα:

1. Να επεκταθούν τα όρια του Βασιλείου μέχρι το Βόλο και την Άρτα και να προσαρτηθούν η Κρήτη και η Σάμος.
2. Να χορηγηθεί δάνειο 60.000.000 γαλλικά φράγκα και να σταλούν στην Ελλάδα τρία συντάγματα βαυαρικού στρατού (3.500 άντρες).
3. Να λειτουργήσει τριμελής αντιβασιλεία μέχρι την ενηλικίωση του Όθωνα.
4. Να μην θεσπιστεί Σύνταγμα πριν από την ανάληψη των καθηκόντων από τον βασιλιά, ώστε να μην υποχρεωθεί να το αναστείλει σε περίπτωση κρίσης.
5. Ο τίτλος του Όθωνα να είναι “Βασιλεύς της Ελλάδος”.

Οι Προστάτιδες Δυνάμεις απέρριψαν την πρώτη αξίωση και δέχτηκαν τους υπόλοιπους όρους, ορίζοντας ότι το αιτούμενο δάνειο θα καταβαλλόταν, υπό την εγγύησή τους, σε τρεις ισόποσες δόσεις. Δύο μήνες αργότερα (17 Ιουνίου 1832) καθορίστηκαν τα ‘οριστικά’ σύνορα του νεοσύστατου Βασιλείου, το οποίο αποκτούσε την Ακαρνανία, την Αιτωλία και την Φθιώτιδα, με οροθετική γραμμή που ξεκινούσε από το Κομπότι (Αμβρακικός Κόλπος), περνούσε από τις κορυφές Όθους και Τυμφρηστός και κατέληγε στο Μαλιακό.

Το Εξωτερικό Δάνειο και οι Νομισματικές Μεταρρυθμίσεις επί της Βασιλείας του Όθωνα (1832-1862)

Όταν έφθασε ο Όθων στην Ελλάδα, στις 25 Ιανουαρίου/6 Φεβρουαρίου 1833, συνοδευόμενος από τα τρία μέλη της Αντιβασιλείας Armansperg, Maurer και Heideck, έτυχε ενθουσιώδους υποδοχής. Ωστόσο, βρήκε τη χώρα πλήρως αποδιοργανωμένη. Η δε οικονομική και δημοσιονομική κατάσταση ήταν σχεδόν απελπιστική.

Όπως αναφέρει ο Βακαλόπουλος (2004), “ Έπρεπε να πληρωθούν οι καθυστερημένοι από το 1827 μισθοί των υπαλλήλων, που ως το τέλος του 1832 υπολογίζονταν σε 23.437.413 φοίνικες. Έπρεπε ν' αποζημιωθούν τα ναυτικά νησιά Ύδρα, Σπέτσες και Ψαρά, για να κινηθεί το εμπόριο. Οι αποζημιώσεις αυτές υπολογίζονταν σε 5 εκατ. φράγκα. Επίσης έπρεπε να εξοφληθούν οι αποζημιώσεις των αγωνιστών, που τις είχε αναγνωρίσει η συνέλευση της Τροιζήνας και που ανέβαιναν σε 9.300.000 φρ. Επίσης έπρεπε να καταβληθούν στην Τουρκία ως αποζημίωση 13.333.333 φρ. για την παραχώρηση της επαρχίας Λαμίας στα όρια του ελληνικού κράτους. Επίσης έπρεπε να εξοφληθούν και μερικές άλλες μικροπιστώσεις. Εκτός από όλες αυτές τις απαιτήσεις, το ελληνικό κράτος έπρεπε ευθύς μετά την εγκατάσταση της αντιβασιλείας ν' αντιμετωπίσει τις τακτικές δαπάνες της κρατικής μηχανής, της πληρωμής των τόκων του δανείου των 60 εκατ., που υπολογίζονταν σε 3.351.950 φρ., και της υπηρεσίας του χρεωλυσίου που υπολογίζονταν σε 670.390 φρ.” Με Βασιλικό διάταγμα της 8ης Φεβρουαρίου 1833 «περί ρυθμίσεως του νομισματικού συστήματος», αντικαθίσταται ο Φοίνικας με τη Δραχμή.

Κατά την έναρξη της περιόδου της βασιλείας του Όθωνα συνήφθη δάνειο 60.000.000 γαλλικών φράγκων το οποίο εγγυήθηκαν οι τρεις Μεγάλες Δυνάμεις (Αγγλία, Γαλλία, Ρωσία). Όπως συνέβη και με τα δάνεια της ανεξαρτησίας, ελάχιστο μέρος του δανείου έφθασε στην Ελλάδα, και αυτό σπαταλήθηκε από τους Βαυαρούς.

Αργότερα, το 1841, ιδρύθηκε η Εθνική Τράπεζα ως μία μικτή εκδοτική και εμπορική τράπεζα, κατά τα πρότυπα της Τράπεζας της Αγγλίας. Επιπλέον δόθηκε έμφαση στις εξαγωγές, κυρίως αγροτικών προϊόντων, ώστε να μπορούν να χρηματοδοτούνται τις αναγκαίες εισαγωγές.

Το 1843 είχαμε τη δεύτερη πτώχευση, καθώς η Ελλάδα βρέθηκε σε αδυναμία να εξυπηρετήσει το δάνειο των 60.000.000 γαλλικών φράγκων.

Οι διεθνείς σχέσεις με τις δυνάμεις της Ευρώπης και των γειτονικών χωρών παρέμειναν τεταμένες, η αδυναμία της χώρας να εξυπηρετήσει τα διεθνή της δάνεια της είχε δημιουργήσει προβλήματα αξιοπιστίας στις διεθνείς κεφαλαιαγορές, ενώ υπήρχε πολιτική αστάθεια και μεγάλη ανασφάλεια στην ύπαιθρο.

Είσοδος του Όθωνα στο Ναύπλιο, 6 Φεβρουαρίου 1833

Ελαιογραφία, Peter von Hess, Νέα Πινακοθήκη Μονάχου.

Από την Αντιβασιλεία στη Μοναρχία, 1833-1835

Η αντιβασιλεία, η οποία λειτούργησε έως την ενηλικίωση του Όθωνα το 1835, προώθησε την εσωτερική οργάνωση του κράτους κατά τα Βαυαρικά πρότυπα, τα οποία με τη σειρά τους βασίζονταν στο συγκεντρωτικό γαλλικό διοικητικό σύστημα. Διατήρησε τα 7 υπουργεία που προϋπήρχαν (Εξωτερικών, Δικαιοσύνης, Εσωτερικών, Εκκλησιαστικών και Εκπαιδευσεως, Οικονομικών, Στρατιωτικών, Ναυτικών) και δημιούργησε δημοσιονομικό παράρτημα στο υπουργείο Εσωτερικών. Οργάνωσε τη δικαιοσύνη, συνέταξε κώδικες και ίδρυσε Ανώτατο Λογιστήριο, το Ελεγκτικό Συνέδριο, τα κεντρικά και επαρχιακά ταμεία και το Εθνικό Νομισματοκοπείο.

Η αντιβασιλεία προώθησε και μία σειρά από άλλες μεταρρυθμίσεις:

Στον τομέα της εκπαίδευσης, ιδρύθηκαν εξατάξια δημοτικά σχολεία σε κάθε δήμο της χώρας, τριτάξια ελληνικά σχολεία (αντίγραφα του γερμανικού Lateinische Schule) στις έδρες των επαρχιών και γυμνάσια (κατά το γερμανικό Gymnasium) στις πρωτεύουσες των νομών.

Το 1833 η Εκκλησία της Ελλάδος κηρύχθηκε μονομερώς αυτοκέφαλη, χωρίς την έγκριση του Οικουμενικού Πατριαρχείου, διοικούμενη από δική της Ιερά Σύνοδο αρχιερέων.

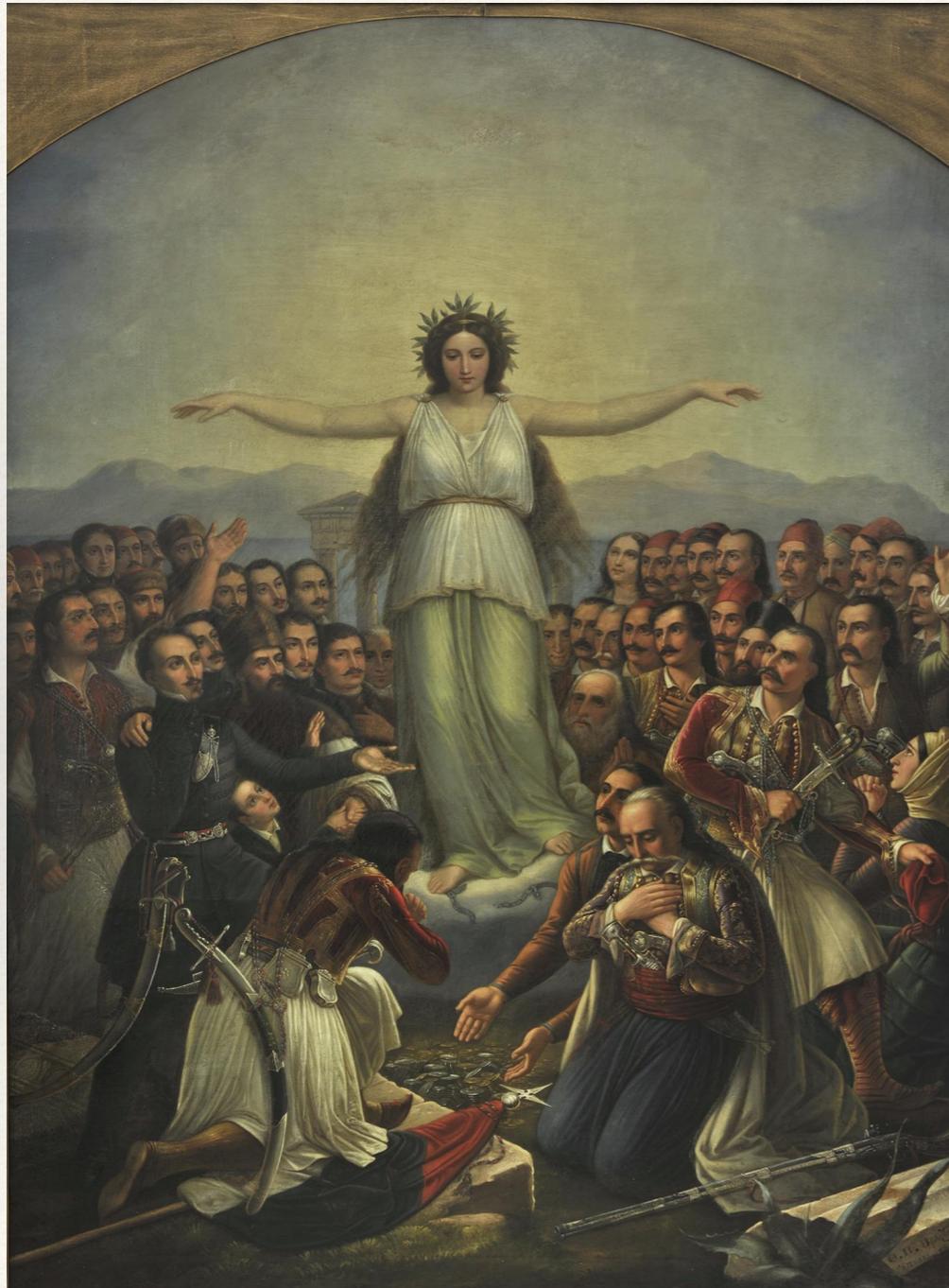
Στον τομέα της Δικαιοσύνης, ιδρύθηκαν πρωτοβάθμια δικαστήρια, δύο εφετεία, τρία εμποροδικεία και ανώτατο ακυρωτικό δικαστήριο.

Ο τακτικός στρατός, ο οποίος είχε αποδιοργανωθεί μετά τη δολοφονία του Καποδίστρια, ανασυγκροτήθηκε, ενώ ιδρύθηκε και η Χωροφυλακή (κατά μετάφραση του γαλλικού Gendarmerie) για τη διαφύλαξη της ασφάλειας στην ύπαιθρο και την καταπολέμηση της ληστείας.

Το 1834 ως πρωτεύουσα του κράτους ορίστηκε η Αθήνα, η οποία μόλις είχε απελευθερωθεί, και την 1 Δεκεμβρίου μεταφέρθηκαν εκεί οι πολιτικές και στρατιωτικές αρχές από το Ναύπλιο. Το 1837 ιδρύθηκε το Πανεπιστήμιο Αθηνών, το οποίο σύντομα ονομάστηκε Οθώνειο.

Τόσο στην περίοδο της αντιβασιλείας όσο και μετά την ενηλικίωση του Όθωνα, προωθήθηκε με κάθε μέσο η σύνδεση του νέου ελληνικού κράτους με την αρχαία Ελλάδα και τον πολιτισμό της. Ιδρύθηκε αρχαιολογικό μουσείο και ενισχύθηκαν οι αρχαιολογικές έρευνες και ανασκαφές. Παράλληλα προωθήθηκε ο νεοκλασικισμός στην αρχιτεκτονική, ιδίως μετά τη μεταφορά της πρωτεύουσας στην Αθήνα.

Η Ζωγραφική και η Σχολή του Μονάχου

Η βαυαρική δυναστεία άφησε την κληρονομιά της και στην τέχνη. Η λεγόμενη Σχολή του Μονάχου κυριάρχησε στο δεύτερο μισό του 19ου αιώνα.

Οι επιφανείς εκπρόσωποί της (Νικηφόρος Λύτρας, Νικόλαος Γύζης, Γεώργιος Ιακωβίδης, Κωνσταντίνος Βολονάκης, Γιαννούλης Χαλεπάς κ.ά.) σπούδασαν καλές τέχνες στη βαυαρική πρωτεύουσα με υποτροφία του ελληνικού ή του βαυαρικού κράτους και μετέφεραν τον αυστηρό νεοκλασικισμό και τη γερμανική ακαδημαϊκότητα στη νεοελληνική τέχνη.

Ο έντονος μυστικισμός και τα ιδεαλιστικά ρομαντικά εθνικά μηνύματα των ιστορικών πινάκων του Λύτρα, του Γύζη, του Θεόδωρου Βρυζάκη κ.ά. απεικόνιζαν εικαστικά τα προτάγματα της ελληνικής εθνικής ιδεολογίας.

Αριστερά, Ελαιογραφία του Θεόδωρου Βρυζάκη στην Εθνική Πινακοθήκη με τίτλο, *Η Ελλάς Ευγνωμονούσα*.

Η Εισαγωγή της Δραχμής (1833)

Εννέα μήνες μετά το διορισμό του Όθωνα, εισήχθη ο διμεταλλισμός ως ο νέος νομισματικός κανόνας.

Ως νέα νομισματική μονάδα εισήχθη η δραχμή. Ήταν και πάλι αργυρό νόμισμα. Αποτελείτο από εννέα μόρια καθαρού αργύρου και ένα μόριο χαλκού. Ζύγιζε 4,029 γραμμάρια καθαρό ασήμι και 0,448 γραμμάρια χαλκό. Η δραχμή κυκλοφόρησε σε μία σειρά από αργυρά νομίσματα της μισής, μιας και πέντε δραχμών, καθώς και χάλκινα κέρματα των 1, 2, 5 και 10 λεπτών.

Προβλεπόταν, επίσης, η κοπή χρυσών νομισμάτων. Το χρυσό εικοσάδραχμο (οθώνειο) αποτελείτο από εννέα μόρια καθαρού χρυσού και ένα μόριο χαλκού. Ζύγιζε 5,199 γραμμάρια χρυσό. Ανά δραχμή ζύγιζε 0,25994 γραμμάρια καθαρό χρυσό και 0,577 γραμμάρια χαλκό. Δηλαδή, η χρυσή δραχμή περιείχε 15½ φορές λιγότερο χρυσό από ό,τι ασήμι. Επομένως, η αναλογία τιμής των δύο μετάλλων (legal ratio) ήταν η διεθνής τιμή του 15½ προς 1.

Η δραχμή δεν βασίστηκε στο φοίνικα. Επρόκειτο για δύο τελείως διαφορετικά νομίσματα από κάθε άποψη (ισοτιμίας, βάρους, ονομασίας και παραστάσεων). Η μόνη σχέση σύνδεσής τους είναι ότι ο φοίνικας χρονικά προηγείται της δραχμής. Το μόνο στοιχείο του φοίνικα, που υιοθετήθηκε από τη δραχμή του Όθωνα, ήταν το δεκαδικό σύστημα που διευκόλυνε σημαντικά τους ποικίλους λογιστικούς υπολογισμούς. Από άποψη παραστάσεων, ο φοίνικας είχε χαρακτήρα έντονα συμβολικό και μυστικιστικό, καθώς ήταν το σύμβολο της Φιλικής Εταιρείας. Αντίθετα, η δραχμή αναζητεί την ονομασία της στην αρχαιότητα, ενώ δανείζεται τις παραστάσεις της από τα νομίσματα των ευρωπαϊκών βασιλείων.

Η Εθνική Τράπεζα (1841)

Η σύσταση της Εθνικής Τράπεζας της Ελλάδος ήταν αποτέλεσμα των διαπραγματεύσεων της κυβέρνησης του Όθωνα με ξένους κεφαλαιούχους. Με τον ιδρυτικό νόμο της 30ης Μαρτίου 1841 ορίστηκε το κεφάλαιο της Τράπεζας σε 5 εκ. δραχμές και της παραχωρήθηκε το δικαίωμα «να εκδώσει τραπεζικά γραμμάτια εις τον φέροντα» (άρθρο 19). Η Τράπεζα άρχισε τις εργασίες της την 22α Ιανουαρίου 1842 σε κλίμα πανηγυρικό.

Η νέα Τράπεζα αποτελείτο από δύο τμήματα, το τμήμα έκδοσης νομίσματος και το τμήμα των τραπεζικών συναλλαγών, κατά το πρότυπο της Τράπεζας της Αγγλίας.

Είχε το αποκλειστικό προνόμιο της έκδοσης τραπεζογραμμάτων. Με το νόμο της 19ης Αυγούστου 1841 τα τραπεζικά γραμμάτια της Εθνικής «δεν υπόκεινται εις αναγκαστικήν συναλλαγήν καθ' όσον αφορά τους ιδιώτας. Επομένως, η Τράπεζα και τα Υποκαταστήματα αυτής χρεωστούν, όταν ζητηθή η εξαργύρωσις των να τα ανταλλάττωσιν αμέσως και άνευ αντιρρήσεως με νομίμως κυκλοφορούντα νομίσματα. Τα ταμεία όμως του Κράτους υποχρεούνται να τα δέχωνται, επί τη βάσει της ονομαστικής αξίας τους, αντί μετρητών εις τας παρ' ιδιωτών προς αυτά γενομένας πληρωμάς» (άρθρο 7). Ταυτόχρονα, δεχόταν ιδιωτικές καταθέσεις σε τραπεζογραμμάτια ή μεταλλικά νομίσματα και παρείχε δάνεια.

Αρχικά, οι εργασίες της Τράπεζας περιορίζονταν στις προεξοφλήσεις και τα ενυπόθηκα δάνεια ή τα δάνεια με ενέχυρο. Αργότερα, προστέθηκαν η αποδοχή καταθέσεων, εντόκων ή απόκων (1859), η λειτουργία Ταμιευτηρίου (1845), οι χορηγήσεις προς τους ιδιοκτήτες γης (κτηματική πίστη, 1861), τα δάνεια ανοικτού λογαριασμού επ' ενεχύρω χρηματογράφων (1864), οι εργασίες της πίστης επί των κινητών αξιών (συμμετοχή σε εγχώριες εταιρείες, 1871), δάνεια προς δήμους, λιμένες και άλλα νομικά πρόσωπα δημοσίου δικαίου (1880), δάνεια επ' ενεχύρω εμπορευμάτων (1890), δάνεια επ' ενεχύρω ενεχυρογράφων (warrants, 1897).

Το 1891 ανέλαβε την πρωτοβουλία ίδρυσης Εθνικής Ασφαλιστικής Εταιρείας. Ανέλαβε, επίσης, τη διαχείριση των συναλλαγματικών αποθεμάτων της χώρας. Διατηρούσε αποθέματα σε πολύτιμα μέταλλα (χρυσό ή ασήμι) στο Ταμείο της και τοκοφόρες καταθέσεις σε συνάλλαγμα σε ξένες τράπεζες (Τράπεζα Αγγλίας, Γαλλίας και Reichsbank), ευθέως εξαργυρώσιμες σε μεταλλικό.

Τα Δάνεια της Ανεξαρτησίας και του Όθωνα και οι Δύο Πρώτες 'Πτωχεύσεις'

<i>Δάνεια</i>	<i>Παρατηρήσεις</i>
1. Φεβρ. 1824 Φεβρ. 1825	0,8 εκ. στερλίνες 5%, 36 έτη 2 εκ. στερλίνες 6%
2. 1826	Κήρυξη της Πρώτης Πτώχευσης
3. Σεπτ. 1832	60 εκ. δραχμές 5%, 36 έτη
4. 1843	Κήρυξη της Δεύτερης Πτώχευσης

Οι Παύσεις της Μετατρεψιμότητας του Νομίσματος

Η νομισματική ιστορία της Ελλάδας μετά το 1827 σημαδεύτηκε από την έλλειψη πόρων και την ανεπάρκεια των θεσμών του νεοσύστατου κράτους, την πολιτική αστάθεια, τα επαχθή δάνεια της Ανεξαρτησίας και τις παρεμβάσεις των Προστάτιδων Δυνάμεων. Η ανάγκη πρόσβασης στις διεθνείς χρηματαγορές επέβαλε στην Ελλάδα τα νομισματικά συστήματα των προηγμένων χωρών της Ευρώπης, στην αρχή τον κανόνα αργύρου και κατόπιν τον διμεταλλισμό. Για πενήντα περίπου χρόνια, από την ίδρυση του νεότερου Ελληνικού κράτους, το νομισματικό σύστημα βασίσθηκε σε μεταλλικά νομίσματα, στην αρχή στο φοίνικα και κατόπιν στη δραχμή. Τα μεταλλικά αυτά νομίσματα ήταν σχετικά σταθερής αξίας, αν και παράλληλα με αυτά κυκλοφορούσαν για μεγάλο διάστημα και φθαρμένα τουρκικά και ευρωπαϊκά νομίσματα.

Το νομισματικό αυτό σύστημα, μετά και την ίδρυση της Εθνικής Τράπεζας, ενίσχυσε τη δημοσιονομική πειθαρχία, καθώς η Εθνική δεν ενέδιδε εύκολα στις απαιτήσεις έκδοσης νέων τραπεζογραμματίων. Ωστόσο, περιοδικές δημοσιονομικές διαταραχές οδηγούσαν αναπόφευκτα σε παύσεις της μετατρεψιμότητας του νομίσματος, καθώς η πρόσβαση στις διεθνείς χρηματαγορές ήταν δύσκολη, λόγω της αδυναμίας εξυπηρέτησης των δανείων της Ανεξαρτησίας.

Οι δημοσιονομικές δυσχέρειες, που αντιμετώπισε ο Καποδίστριας το 1831, και η αδυναμία σύναψης εξωτερικού δανείου οδήγησαν στο πρώτο επεισόδιο παύσης της μετατρεψιμότητας. Όταν το 1832 οι τρεις Μεγάλες Δυνάμεις συμφώνησαν να εγγυηθούν για την Ελλάδα το μεγάλο δάνειο των 60 εκ. γαλλικών φράγκων, προκειμένου να στηρίξουν τον Όθωνα, δημιουργήθηκαν οι προϋποθέσεις για την εισαγωγή του διμεταλλισμού. Ο διμεταλλισμός θεσμοθετήθηκε στις αρχές του 1833.

Δέκα χρόνια αργότερα, το 1843, νέες δημοσιονομικές δυσχέρειες οδήγησαν την Ελλάδα στη μονομερή αναστολή της εξυπηρέτησης του δανείου των τριών Μεγάλων Δυνάμεων. Η διεθνής πολιτική αστάθεια του 1848 και οι νομισματικές της επιπτώσεις οδήγησαν στο δεύτερο βραχύβιο επεισόδιο παύσης της μετατρεψιμότητας. Η μετατρεψιμότητα της δραχμής επανήλθε το Δεκέμβριο του 1848. Στη δεκαετία 1854-1864, παρά τις εσωτερικές και εξωτερικές πολιτικές δυσκολίες, και την απειλή Διεθνούς Οικονομικού Ελέγχου προκειμένου να διασφαλισθεί η αποπληρωμή των δανείων, ο διμεταλλισμός επιβίωσε.

Η Νομισματική Κρίση του 1848

Έξι χρόνια μετά την ίδρυση της Εθνικής Τράπεζας, το δικαίωμα αναστολής της εξαργύρωσης των τραπεζογραμματίων δόθηκε για πρώτη φορά με το νόμο της 4ης Απριλίου 1848. Το επεισόδιο αυτό ήταν το μοναδικό στην ως τότε νομισματική ιστορία της χώρας που η απόφαση αναστολής της εξαργύρωσης δεν συνδέθηκε άμεσα με τις αποφάσεις της κυβέρνησης ως προς τον τρόπο κάλυψης των δαπανών της.

Η κοινωνική αναταραχή στη Γαλλία προκάλεσε πολιτική αστάθεια στη Δυτική Ευρώπη, που με τη σειρά της επέφερε παγκόσμια εμπορική κρίση, που γρήγορα πήρε τη μορφή της παγκόσμιας νομισματικής κρίσης. Τα μεγάλα εμπορικά ελλείμματα απαίτησαν μεγάλες εκροές συναλλαγματικών διαθεσίμων. Ενώ τον Ιανουάριο του 1848, το 35% της νομισματικής κυκλοφορίας ήταν εξαργυρώσιμη σε χρυσά ή αργυρά νομίσματα, τον Απρίλιο του ίδιου έτους, ο λόγος μεταλλικών διαθεσίμων προς τραπεζογραμμάτια σε κυκλοφορία μειώθηκε απότομα σε 10%. Έτσι, η Εθνική Τράπεζα ανέστειλε τη μεταλλική μετατρεψιμότητα του νομίσματος, με σκοπό να προστατέψει τα συναλλαγματικά της διαθέσιμα. Η επιβολή της αναγκαστικής κυκλοφορίας κράτησε μόνον οκτώ μήνες. Στις 16 Δεκεμβρίου, το διμεταλλικό σύστημα επανήλθε σε ισχύ.

Στην κρίση του 1848 η Εθνική Τράπεζα, παρά το δυσνόητο του χαρακτήρα της - ίδρυμα ιδιωτικό και ταυτόχρονα και εκδοτικό - δεν φάνηκε πρόθυμη να αναλάβει το ρόλο του «δανειστή ύστατης προσφυγής». Αντίθετα, ενδιαφέρθηκε πρωτίστως για την περιφρούρηση του μεταλλικού της αποταμιεύματος, κηρύσσοντας τη δια νόμου προσωρινή παύση της μετατρεψιμότητας του τραπεζογραμματίου της. Επιπλέον, περιόρισε τις χορηγήσεις και απαίτησε την εξόφληση όλων των απαιτήσεών της, προκαλώντας πιστωτική ασφυξία στην οικονομία και δυσχεραίνοντας ακόμη περισσότερο τη θέση του εμπορίου σε περίοδο μάλιστα πρωτοφανούς διεθνούς εμπορικής κρίσης. Η επιλογή της πολιτικής αυτής, δηλαδή του περιορισμού της νομισματικής κυκλοφορίας σε περίοδο κρίσης, θεωρήθηκε αναγκαία από τη Διοίκηση της Τράπεζας, αφού πρόθεσή της ήταν η επιστροφή στη μετατρεψιμότητα μόλις ο κίνδυνος θα είχε παρέλθει.

Εκπαιδευτικές, Θρησκευτικές και Διοικητικές Μεταρρυθμίσεις

Η αντιβασιλεία προώθησε και μία σειρά από άλλες μεταρρυθμίσεις:

Στον τομέα της εκπαίδευσης, ιδρύθηκαν εξατάξια δημοτικά σχολεία σε κάθε δήμο της χώρας, τριτάξια ελληνικά σχολεία (αντίγραφα του γερμανικού Lateinische Schule) στις έδρες των επαρχιών και γυμνάσια (κατά το γερμανικό Gymnasium) στις πρωτεύουσες των νομών.

Το 1833 η Εκκλησία της Ελλάδος κηρύχθηκε μονομερώς αυτοκέφαλη, χωρίς την έγκριση του Οικουμενικού Πατριαρχείου, διοικούμενη από δική της Ιερά Σύνοδο αρχιερέων.

Στον τομέα της Δικαιοσύνης, ιδρύθηκαν πρωτοβάθμια δικαστήρια, δύο εφετεία, τρία εμποροδικεία και ανώτατο ακυρωτικό δικαστήριο.

Ο τακτικός στρατός, ο οποίος είχε αποδιοργανωθεί μετά τη δολοφονία του Καποδίστρια, ανασυγκροτήθηκε, ενώ ιδρύθηκε και η Χωροφυλακή (κατά μετάφραση του γαλλικού Gendarmerie) για τη διαφύλαξη της ασφάλειας στην ύπαιθρο και την καταπολέμηση της ληστείας.

Το 1834 ως πρωτεύουσα του κράτους ορίστηκε η Αθήνα, η οποία μόλις είχε απελευθερωθεί, και την 1 Δεκεμβρίου μεταφέρθηκαν εκεί οι πολιτικές και στρατιωτικές αρχές από το Ναύπλιο.

Το 1837 ιδρύθηκε το Πανεπιστήμιο Αθηνών, το οποίο σύντομα ονομάστηκε Οθώνειο.

Η Αθήνα ως Πρωτεύουσα της Ελλάδος

Το 1834 ως πρωτεύουσα του κράτους ορίστηκε η Αθήνα, η οποία μόλις είχε απελευθερωθεί, και την 1 Δεκεμβρίου μεταφέρθηκαν εκεί οι πολιτικές και στρατιωτικές αρχές από το Ναύπλιο.

Η επιλογή της Αθήνας ως πρωτεύουσας ήταν συνειδητή επιλογή της βαυαρικής αυλής, λόγω του αρχαιοελληνικού παρελθόντος της.

Η Αθήνα σταδιακά μετεξελίχθηκε από ένα χωριό 4.000 κατοίκων σε ευρωπαϊκή πρωτεύουσα 41.000 κατοίκων (1861). Η νέα πρωτεύουσα απέκτησε πολεοδομικό σχέδιο από τον Κλεάνθη Σταμάτη, τον Εδουάρδο Schaubert και εν συνεχεία τον Leo von Klenze, ενώ Βαυαροί αρχιτέκτονες ανέλαβαν και υλοποίησαν τον εμπλουτισμό της ελληνικής πρωτεύουσας με μνημειώδη οικοδομήματα νεοκλασικού ρυθμού.

Το 1836-41 οικοδομήθηκαν τα βασιλικά Ανάκτορα (σημερινή Βουλή των Ελλήνων) και το κτίριο του Πανεπιστημίου, ενώ το 1859 σχεδιάστηκαν τα κτίρια της Εθνικής Βιβλιοθήκης και της Σιναίας Ακαδημίας από τον αρχιτέκτονα Θεόφιλο Χάνσεν.

Η Αθήνα το 1819

Χαλκογραφία Edward Dodwell

Είσοδος του Όθωνα στην Αθήνα

Ελαιογραφία, Peter von Hess, Νέα Πινακοθήκη Μονάχου

Το Πανεπιστήμιο Αθηνών

Η περίοδος του Όθωνα ταυτίστηκε με τον ρομαντικό εθνικισμό, τον οποίο μεταλαμπάδευσε στην Ελλάδα στη γερμανική μορφή του, και άφησε βαθύ το αποτύπωμά της στην ιδεολογική υποδομή του νεοελληνικού κράτους.

Το 1837 ιδρύθηκε το Πανεπιστήμιο Αθηνών, το οποίο σύντομα ονομάστηκε Οθώνειο.

Οι καθηγητικές έδρες του Πανεπιστημίου αποτύπωναν (και ενσάρκωναν) τρεις βασικές συνιστώτες της ελληνικής ηγεμονικής ιδεολογίας του 19ου αιώνα: τον ιστορισμό (Κωνσταντίνος Παπαρρηγόπουλος), τον λαογραφισμό (Νικόλαος Πολίτης) και τη γλωσσολογία (Γεώργιος Χατζηδάκις). Η αποστολή του Οθώνειου Πανεπιστημίου, του πρώτου πανεπιστημίου στα Βαλκάνια, είχε ευρύτερες διαστάσεις, πέραν των στενών ορίων του ελληνικού κράτους: ήταν η μεταλαμπάδευση των φώτων της Δύσης στην καθ' ημάς Ανατολή και ο εξελληνισμός της Ανατολής δια των αποφοίτων του.

Η Εξωτερική και Πολιτιστική Πολιτική του Όθωνα

Αμέσως μετά την ενηλικίωσή του την 1η Ιουλίου του 1835, ο Όθων ενίσχυσε το συγκεντρωτισμό της εκτελεστικής εξουσίας, κυβερνώντας ως απόλυτος μονάρχης.

Στον εξωτερικό τομέα ο Όθωνας έκανε φιλορωσική στροφή και επιχείρησε να απεξαρτηθεί από την ασφυκτική κηδεμονία της αγγλικής πολιτικής, επιζητώντας, ανάμεσα στα άλλα, να εξασφαλίσει και ευρύτερη λαϊκή υποστήριξη. Το φιλορωσικό κόμμα διέθετε μακράν τη μεγαλύτερη επιρροή στις λαϊκές μάζες, αναλισκόταν σε αλυτρωτικές, θρησκευτικές και μεσσιανικές αναζητήσεις και προέβαλλε λιγότερο τα συνταγματικά αιτήματα.

Τόσο στην περίοδο της αντιβασιλείας όσο και μετά την ενηλικίωση του Όθωνα, προωθήθηκε με κάθε μέσο η σύνδεση του νέου ελληνικού κράτους με την αρχαία Ελλάδα και τον πολιτισμό της. Ιδρύθηκε αρχαιολογικό μουσείο και ενισχύθηκαν οι αρχαιολογικές έρευνες και ανασκαφές. Παράλληλα προωθήθηκε ο νεοκλασικισμός στην αρχιτεκτονική, ιδίως μετά τη μεταφορά της πρωτεύουσας στην Αθήνα.

Η βαυαρική δυναστεία άφησε την κληρονομιά της και στην τέχνη. Η λεγόμενη Σχολή του Μονάχου κυριάρχησε στο δεύτερο μισό του 19ου αιώνα. Οι επιφανείς εκπρόσωποί της (Νικηφόρος Λύτρας, Νικόλαος Γύζης, Γεώργιος Ιακωβίδης, Κωνσταντίνος Βολονάκης, Γιαννούλης Χαλεπάς κ.ά.) σπούδασαν καλές τέχνες στη βαυαρική πρωτεύουσα με υποτροφία του ελληνικού ή του βαυαρικού κράτους και μετέφεραν τον αυστηρό νεοκλασικισμό και τη γερμανική ακαδημαϊκότητα στη νεοελληνική τέχνη. Ο έντονος μυστικισμός και τα ιδεαλιστικά ρομαντικά εθνικά μηνύματα των ιστορικών πινάκων του Λύτρα, του Γύζη, του Θεόδωρου Βρυζάκη κ.ά. απεικόνιζαν εικαστικά τα προτάγματα της ελληνικής εθνικής ιδεολογίας.

Το Κίνημα (Επανάσταση) της 3ης Σεπτεμβρίου 1843 και η Παραχώρηση Συντάγματος

Το κίνημα ('Επανάσταση') της 3ης Σεπτεμβρίου 1843 κλόνισε τον θρόνο του Όθωνα. Τη νύκτα του κινήματος ακούστηκαν συνθήματα κατά των Βαυαρών και της δυναστείας, τα οποία όμως κατασίγασε έγκαιρα ο πρωτεργάτης του κινήματος Δημήτρης Καλλέργης.

Τα διατάγματα που αναγκάστηκε να υπογράψει ο Όθωνας και το Σύνταγμα αποτέλεσαν ωστόσο πλήγματα τόσο κατά της 'απόλυτης μοναρχίας' όσο και της 'ξενοκρατίας': ένα από τα διατάγματα προέβλεπε την απόλυση από τις δημόσιες υπηρεσίες όλων των ξένων, όχι μόνο των Βαυαρών, εκτός από τους παλιούς Φιλέλληνες.

Το Σύνταγμα του 1844 ήταν προϊόν ενός συμβιβασμού με τον Όθωνα, με βάση ένα μελετημένο προσχέδιο που ήταν αποτέλεσμα διαπραγματεύσεων ανάμεσα στις κυβερνήσεις των Προστάτιδων Δυνάμεων (της Αγγλίας, της Γαλλίας και της Ρωσίας) και του Λουδοβίκου Α' της Βαυαρίας (πατέρα του Όθωνα).

Κομβικό ρόλο σε αυτόν τον συμβιβασμό διαδραμάτισαν ο Ιωάννης Κωλέττης και ο Αλέξανδρος Μαυροκορδάτος, οι οποίοι έπεισαν τους Έλληνες πληρεξουσίους να αποδεχθούν τις γενικές αρχές και τις συνταγματικές διατάξεις που είχαν στην ουσία αποφασισθεί στο εξωτερικό. Ο συμβιβασμός αυτός ήταν αναγκαίος για να κατασβεσθούν οι έντονες διαμάχες που είχαν ξεσπάσει μεταξύ των κομμάτων και να σιγήσουν οι ακραίες φωνές που ζητούσαν έξωση του Όθωνα, με ενδεχόμενη συνέπεια την επικράτηση αναρχίας και εμφύλιου σπαραγμού.

Το Κίνημα (Επανάσταση) της 3ης Σεπτεμβρίου 1843

Ελαιογραφία αγνώστου, Μουσείο της Πόλεως των Αθηνών

Το Σύνταγμα του 1844

Το Σύνταγμα του 1844 είναι το πρώτο ελληνικό Σύνταγμα που έτυχε εφαρμογής, καθώς ο Καποδίστριας είχε επιτύχει την αναστολή του Συντάγματος του 1827.

Το άρθρο 20 προέβλεπε ότι “η εκτελεστική εξουσία ανήκει εις τον Βασιλέα, ενεργείται δε δια των παρ’ αυτού διοριζομένων υπευθύνων Υπουργών” (άρθρο 20). Το άρθρο 22 ότι “το πρόσωπον του Βασιλέως είναι ιερόν και απαραβίαστον, οι δε Υπουργοί αυτού είναι υπεύθυνοι”. Με βάση το άρθρο 24: “ο Βασιλεύς” διόριζε και έπαυε “τους Υπουργούς αυτού ελευθέρως”. Η δικαιοσύνη πήγαζε “από του Βασιλέως”, ενεργείτο “δε δια Δικαστών υπ’ αυτού διοριζομένων” (άρθρο 86).

Επίσης, το Σύνταγμα καθιέρωνε την αρχή της διάκρισης των εξουσιών, την ευθύνη των υπουργών για τις πράξεις του μονάρχη, ο οποίος τους διόριζε και τους έπαυε, αναγνώριζε θεμελιώδη ατομικά δικαιώματα, μεταξύ των οποίων, για πρώτη φορά, το απόρρητο των επιστολών και το άσυλο της κατοικίας, και προέβλεπε στο ακροτελεύτιο άρθρο 107 ότι “η τήρησις του παρόντος Συντάγματος αφιερούται εις τον πατριωτισμόν των Ελλήνων”.

Τέλος, ο εκλογικός νόμος, που ψηφίσθηκε το Μάρτιο του 1844, καθιέρωσε την εκλογή των βουλευτών με πλειοψηφικό σύστημα δύο γύρων, που θα διεξαγόταν με άμεση, σχεδόν καθολική και μυστική ψηφοφορία.

Ιδιαίτερα ταλάνισε την ελληνική κοινωνία η διαμάχη αυτοχθόνων και ετεροχθόνων, η οποία ξέσπασε τον Ιανουάριο του 1844 στα πλαίσια των συζητήσεων για το άρθρο 3 του Συντάγματος σχετικά με τα προσόντα του Έλληνα πολίτη. Η διαμάχη αυτή είχε ως συνέπεια την απόλυση των ‘ετεροχθόνων’ (μεταξύ αυτών και του εκ Κωνσταντινουπόλεως Κωνσταντίνου Παπαρηγόπουλου) από τη δημόσια διοίκηση.

Το νέο Σύνταγμα τέθηκε σε εφαρμογή τον Μάρτιο του 1844, μετασχηματίζοντας την Ελλάδα σε μια συνταγματική μοναρχία με ένα διττό κοινοβούλιο. Επιπλέον, με τον εκλογικό νόμο της 18ης Μαρτίου 1844, η Ελλάδα ήταν η πρώτη χώρα στον κόσμο που καθιέρωσε την καθολική ψηφοφορία για τους άνδρες - εννέα στους δέκα ενήλικες άνδρες έλαβαν δικαιώματα ψήφου.

Η Διακυβέρνηση του Όθωνα και το Πολιτικό Σύστημα

Κεντρική θέση στο σύστημα διακυβέρνησης του Όθωνα μετά την ψήφιση του Συντάγματος έπαιξε ο Ιωάννης Κωλλέτης, επικεφαλής του γαλλικού κόμματος. Η σταδιοδρομία του ξεκίνησε από την θητεία του ως Υπουργού Εσωτερικών (και για ένα διάστημα Προέδρου του υπουργικού συμβουλίου) την περίοδο 1833-35 και την επιτυχή καταστολή των εξεγέρσεων της Μάνης και της Μεσσηνίας. Το σύστημα του Κωλλέτη ήταν βασισμένο στην έννοια της μέσης οδού, της σταθερότητας και της διάρκειας. Εναπόθετε την πολιτική ισχύ στον μονάρχη, υποβίβαζε απόλυτα τον ρόλο της Βουλής και εξαρτούσε τη σταθερότητά του από την αρμονική σχέση μονάρχη-πρωθυπουργού.

Βασικό χαρακτηριστικό του ελληνικού κοινοβουλευτισμού, τουλάχιστον μέχρι την έξωση του Όθωνα, ήταν η εκ των άνω συγκρότηση πλειοψηφιών και η άμβλυση κάθε πολιτικής διαφοροποίησης. Επιπλέον βασικός μοχλός του συστήματος διακυβέρνησης του Κωλλέτη ήταν και οι προνομιακές του σχέσεις με τους οπλαρχηγούς της Ανατολικής Στερεάς, και ιδίως τον Θεοδωράκη Γρίβα, και η τρομοκράτηση μέσω αυτών των πολιτικών του αντιπάλων.

Ο θάνατος του Κωλλέτη το 1847 στέρησε τον Όθωνα από έναν πολιτικό κύρους, μεγάλης οξύνοιας και διορατικότητας, ο οποίος ήταν σε θέση να συμπράξει με τον μονάρχη στη βάση των κανόνων της διπλής εκτελεστικής εξουσίας που προέβλεπε το Σύνταγμα.

Οι διάδοχοι του Κωλλέτη ήταν πιο αδύναμοι από αυτόν, με αποτέλεσμα το Στέμμα να αναγκαστεί να αναμιχθεί πιο ενεργά στην πολιτική αρένα, διαδραματίζοντας ταυτόχρονα τον ρόλο του πολιτειακού άρχοντα και του αρχηγού της κυβέρνησης. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα την ταχύτερη πολιτική φθορά του Όθωνα.

Ιωάννης Κωλέττης

Ο Ιωάννης Κωλέττης (Δήμας) (1773 ή 1774 - 31 Αυγούστου 1847) διαδραμάτισε πρωταγωνιστικό ρόλο κατά την Ελληνική Επανάσταση του 1821 και σταδιοδρόμησε ως πολιτικός και μετά την δημιουργία του ελληνικού κράτους.

Γεννήθηκε στο χωριό Συρράκο των Ιωαννίνων και ήταν γιος του Προεστού Νικόλαου Ιωάννη Δήμα και της Ξανθής Τσομάγκα από το Χαλίκι Τρικάλων. Το προσωνύμιο Κωλέττης προήλθε από τη νεανική του ηλικία όταν τον αποκαλούσαν Νικολέτο (μικρό Νικόλαο). Ο Κωλέττης σπούδασε Ιατρική στην Ιταλία και το 1810 επέστρεψε στα Ιωάννινα. Το 1819 έγινε μέλος της Φιλικής Εταιρείας. Εκμεταλλευόμενος τη θέση του ως ιατρού του Αλή Πασά μύησε στο επαναστατικό εγχείρημα σημαντικούς Έλληνες οπλαρχηγούς οι οποίοι υπηρετούσαν στις δυνάμεις του Αλή πασά.

Μετείχε ενεργά στον επαναστατικό αγώνα. Ως πολιτικός, μετά τη δημιουργία του Ελληνικού Κράτους, υπήρξε ο ιδρυτής του Κόμματος της Φουστανέλας (Γαλλικού Κόμματος) καθώς και πρωθυπουργός της χώρας κατά τις περιόδους 1834 - 1835 και 1844 - 1847.

Υπήρξε ο πρώτος κοινοβουλευτικός πρωθυπουργός μετά την ψήφιση του Συντάγματος του 1844. Οξύνοος και διορατικός βάσισε την ισχύ του στην αρμονική σχέση του με τον Όθωνα. Υπήρξε ο κύριος εμπνευστής της Μεγάλης Ιδέας.

Η ‘Μεγάλη Ιδέα’ και οι Επιπτώσεις της

Η διατύπωση της ‘Μεγάλης Ιδέας’ από τον Ι. Κωλέττη στις 14 Ιανουαρίου 1844, στη διάρκεια των εργασιών της Εθνοσυνέλευσης για το Σύνταγμα της 3ης Σεπτεμβρίου, αποτελεί τομή στην πορεία της νεοελληνικής ιδεολογίας.

Μέσα στα όρια του ελληνικού κράτους ζούσαν τότε 750.000 κάτοικοι, ενώ, σύμφωνα με ελληνικούς υπολογισμούς, οι Έλληνες εκτός των συνόρων ανέρχονταν σε περίπου 2.000.000. Χάρη στη ρητορική δεινότητα του Κωλέττη, η ‘Μεγάλη Ιδέα’ βρήκε μεγάλη απήχηση στο ελληνικό κοινό και σύντομα έγινε κτήμα ολοκλήρου του έθνους. Ο όρος όμως πολιτογραφήθηκε μέσα σε ασάφεια. Ο Ηπειρώτης πολιτικός έδωσε τότε στη ‘Μεγάλη Ιδέα’ ένα πνευματικό και πολιτισμικό περιεχόμενο: τη μεταλαμπάδευση των φώτων της Δύσης στην Ανατολή. Ο εκπολιτισμός της Ανατολής, δηλαδή της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, θα συνεπέφερε μοιραία (αλλά άδηλα) τον εξελληνισμό της.

Σύντομα ωστόσο η ‘Μεγάλη Ιδέα’ προσέλαβε εδαφικό περιεχόμενο και ταυτίστηκε με την ανασύσταση του Βυζαντίου, δηλαδή τη δημιουργία μιας ελληνικής αυτοκρατορίας στην Ανατολή.

Η υλοποίηση της ‘Μεγάλης Ιδέας’ αποτέλεσε την κυρίαρχη επιδίωξη της ελληνικής εξωτερικής και γενικότερης πολιτικής για πολλά χρόνια. Η ‘Μεγάλη Ιδέα’ βρέθηκε στο ζενίθ της μετά τους Βαλκανικούς Πολέμους και τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, και την επέκταση της έκτασης του ελληνικού κράτους, και ενταφιάστηκε λίγα χρόνια αργότερα, μετά τη Μικρασιατική καταστροφή του 1922.

Μόλις κηρύχθηκε ο ρωσοτουρκικός πόλεμος το 1853, ο ενθουσιασμός των Ελλήνων του βασιλείου υπήρξε έξαλλος. Ο εθνεγερτικός οίστρος είχε αγκαλιάσει καθολικά όλες τις τάξεις της ελληνικής αστικής κοινωνίας (φοιτητές, καθηγητές, εμπόρους, βιομηχάνους, εργάτες κλ.) και ο εθνικοαπελευθερωτικός πυρετός έλαβε καθολικές διαστάσεις.

Στις 25 Μαρτίου 1854 εκλέχθηκε στο Πέτα επιτροπή (πολιτικής) Διοικήσεως Ηπείρου, μια συμβολική ενέργεια που υποδήλωνε τις προθέσεις των επαναστατών για ανατροπή του οθωμανικού status quo. Το φιλόδοξο όραμα των Ελλήνων επαναστατών συνίστατο στην εκδίωξη των Οθωμανών από την Ευρώπη μετά από καθολική εξέγερση των χριστιανών υπηκόων του Σουλτάνου και στην κατάληψη της Κωνσταντινούπολης με ρωσική βοήθεια.

Ωστόσο, λίγα απτά αποτελέσματα υπήρξαν κατά τη διάρκεια της Βασιλείας του Όθωνα, λόγω της αντίθεσης των Προστάτιδων Δυνάμεων.

Παρεμβάσεις των Προστάτιδων Δυνάμεων Αποκλεισμός και Κατοχή του Πειραιά, 1854-1857

Μπροστά στην αποσταθεροποιητική προοπτική που συνεπαγόταν η επιδίωξη της 'Μεγάλης Ιδέας', η παρέμβαση της Γαλλίας υπήρξε άμεση και, σε συνεργασία με την Αγγλία, κατέληξε στον αποκλεισμό και την κατοχή του Πειραιά τον Μάιο του 1854, και στην επιβολή 'Υπουργείου Κατοχής' υπό τον Αλέξανδρο Μαυροκορδάτο και εν συνέχεια (τον Οκτώβριο του 1855) υπό τον Υδραίο προεστό Δημήτριο Βούλγαρη.

Οι αγγλογαλλικές δυνάμεις Κατοχής δεν αποχώρησαν από τον Πειραιά παρά τον Φεβρουάριο του 1857, αφού πρώτα εξασφάλισαν σαφείς εγγυήσεις για την εξόφληση του εξωτερικού χρέους της Ελλάδας.

Η παρέμβαση αυτή ήταν συνεπής με την προσπάθεια των Μεγάλων Δυνάμεων να διασφαλίσουν τη σταθερότητα στο εσωτερικό των μεγάλων δυτικοευρωπαϊκών χωρών, μετά το τέλος των Ναπολεοντείων πολέμων. Οι δύο βασικές αρχές στις οποίες στηρίχθηκε η προσπάθεια αυτή ήταν η συνυπευθυνότητα των Μεγάλων Δυνάμεων για τη διατήρηση του εδαφικού status quo των συνθηκών του 1815, και η συλλογικότητα των αποφάσεων, μέσω συγκεκριμένων διπλωματικών πρακτικών, ως προς τις αλλαγές που επιβάλλονταν. Οι αρχές αυτές πήγαζαν από την αντίληψη των Μεγάλων Δυνάμεων ότι διέθεταν ιδιαίτερα δικαιώματα και υποχρεώσεις για τη διατήρηση της διεθνούς τάξης.

Η παρέμβαση τους στην περίπτωση του Κριμαϊκού Πολέμου προέκυψε λόγω του ότι θεώρησαν ότι η αλυτρωτική πολιτική της Ελλάδας έθετε αυτές τις αρχές υπό αμφισβήτηση. Σε κάθε περίπτωση, η παρέμβαση των Μεγάλων Δυνάμεων υπήρξε εξαιρετικά αποσταθεροποιητική για τη μοναρχία του Όθωνα, καθώς ανέδειξε την αδυναμία του να επωφεληθεί από τον Κριμαϊκό Πόλεμο (1853-1856) προκειμένου η Ελλάδα να μπορέσει να επεκταθεί ενάντια στην Οθωμανική Αυτοκρατορία.

Η Διάρθρωση της Παραγωγής και της Απασχόλησης, 1833-1862

Ο θεσμικός μετασχηματισμός του ελληνικού κράτους, αλλά και το χαμηλό σημείο εκκίνησης της ελληνικής οικονομίας, είχε ως αποτέλεσμα την σχετικά ταχεία ανάπτυξη κατά την περίοδο της Αντιβασιλείας και της Μοναρχίας. Το πραγματικό κατά κεφαλήν εισόδημα (ΑΕΠ) το 1862 ήταν κατά 49% υψηλότερο από το επίπεδο του 1833, τριάντα χρόνια νωρίτερα. Ο μέσος ρυθμός ετήσιας μεγέθυνσης του πραγματικού κατά κεφαλήν εισοδήματος μεταξύ 1833 και 1862 ήταν σχεδόν 2%.

Ωστόσο, η διαδικασία της οικονομικής μεγέθυνσης είχε έντονες διακυμάνσεις. Στο πρώτο μέρος αυτής της περιόδου (1834-1848) ο μέσος ετήσιος ρυθμός μεγέθυνσης του πραγματικού κατά κεφαλήν ΑΕΠ ήταν μόλις 0,6%, ενώ στο δεύτερο μέρος (1849-1862) ανέβηκε στο 3,4%.

Ο παραγωγικός μετασχηματισμός της οικονομίας ήταν σε κάθε περίπτωση πολύ αργός, και η Ελλάδα παρέμεινε μια κατά βάση αγροτική οικονομία και οικονομία υπηρεσιών σε όλη τη διάρκεια αυτής της περιόδου. Το μέσο ποσοστό της πρωτογενούς παραγωγής στη διάρκεια αυτής της περιόδου ήταν περίπου 80% του ΑΕΠ, από το οποίο το 50% του ΑΕΠ αντιστοιχούσε στη γεωργία και το 30% στην κτηνοτροφία. Παρότι η συμμετοχή της πρωτογενούς παραγωγής στο ΑΕΠ παρουσίασε μία πτωτική τάση, η τάση αυτή ήταν εξαιρετικά ασθενής.

Αναφορικά με την απασχόληση, κατά την πρώτη δεκαετία του ανεξάρτητου κράτους, το 60-65% των κατοίκων απασχολούνταν στη γεωργία, 12% στην κτηνοτροφία, το 12% στο εμπόριο και το 7% περίπου ήταν 'τεχνικοί'. Οι υπόλοιποι ήταν επαγγελματίες και δημόσιοι υπάλληλοι.

Το Ζήτημα των Εθνικών Γαιών

Η βάση της γεωργικής παραγωγής ήταν οι λεγόμενες εθνικές γαίες, οι πρώην ιδιοκτησίες (τσιφλίκια) των Οθωμανών, οι οποίες μετά την επανάσταση περιήλθαν στην ιδιοκτησία του ελληνικού κράτους. Οι εθνικές γαίες αποτέλεσαν το κεντρικό πεδίο σύγκρουσης ανάμεσα στο κράτος και τις κοινωνικές ομάδες που προσπαθούσαν να τις οικειοποιηθούν, όπως οι ακτήμονες αγρότες που τις καλλιεργούσαν, αλλά και οι τοπικοί πρόκριτοι και σπλαρχηγοί που τις εποφθαλμιούσαν.

Το μεγαλύτερο μέρος των εθνικών γαιών εκμισθώθηκε σε ακτήμονες καλλιεργητές, έναντι της υποχρέωσης να πληρώνουν στα δημόσια ταμεία το 15% της ακαθάριστης παραγωγής τους ως μίσθωμα, σύν τη δεκάτη. Έτσι, ο εκμισθωτής της γης υποχρεωνόταν να καταβάλλει στο κράτος περίπου το 25% της ακαθάριστης παραγωγής του. Οι εκμισθωτές ήταν αυτοί που αποφάσιζαν για τον τύπο και τους τρόπους καλλιέργειας, για το όργανο και την περίφραξη των χωραφιών, αυτοί που αναλάμβαναν τις ζημιές, ενώ δεν απειλούνταν με απαλλοτρίωση και τα δικαιώματά τους ήταν κληρονομικά και απαραβίαστα. Αυτό όμως κάθε άλλο παρά καταχύρωνε πλήρη δικαιώματα ιδιοκτησίας στη γη που καλλιεργούσαν, η οποία παρέμενε στην ιδιοκτησία του κράτους. Για αυτό και το κυριότερο αίτημα των αγροτών, ως την αγροτική μεταρρύθμιση του 1871, ήταν η διανομή των εθνικών γαιών σε αυτούς που τις καλλιεργούσαν.

Οι εθνικές γαίες πέρασαν κάτω από τον έλεγχο της επαναστατικής κυβέρνησης στις περιοχές που απελευθερώνονταν από τους Οθωμανούς, αλλά δεν διανεμήθηκαν στους ακτήμονες γεωργούς, παρά την επιθυμία του Καποδίστρια, επειδή είχαν χρησιμοποιηθεί ως υποθήκη για τα εξωτερικά δάνεια. Μετά την απελευθέρωση η γη δεν διανεμήθηκε στους αγρότες και στους παλαιούς πολεμιστές ούτε από τον Ιωάννη Καποδίστρια, ούτε από τους Βαυαρούς την περίοδο της βασιλείας του Όθωνα.

Το μεγαλύτερο μέρος των εθνικών γαιών βρισκόνταν στην Πελοπόννησο, ένα μικρότερο μέρος στην Ανατολική Στερεά (κυρίως στη Βοιωτία, στη Λοκρίδα και στην Εύβοια), ενώ στην υπόλοιπη Στερεά Ελλάδα οι εθνικές γαίες καταλάμβαναν λιγότερο από το 10% της καλλιεργημένης γης. Συνεπώς, το αίτημα για διανομή της γης αφορούσε κυρίως την Πελοπόννησο και δευτερευόντως την Ανατολική Στερεά και την υπόλοιπη χώρα. Παρόλο που ένα τμήμα των εθνικών γαιών καταπατήθηκε από τους τοπικούς προκρίτους της κάθε περιοχής, φαίνεται ότι αυτό δεν έγινε σε πολύ μεγάλη έκταση, τουλάχιστον από τη δεκαετία του 1840 και μετά, και για αυτό και δεν δημιουργήθηκαν μεγάλες ιδιοκτησίες στον Ελλάδικό χώρο την περίοδο αυτή. Οι μεγάλες ιδιοκτησίες ιδιωτών μετά βίας ξεπερνούσαν το 5% του συνόλου της αγροτικής γης. Το 70% της καλλιεργήσιμης γης ανήκε στο κράτος, ενώ περισσότερο από το 80% των 120 χιλιάδων αγροτικών οικογενειών ήταν ακτήμονες καλλιεργητές.

Η Διάρθρωση του Αγροτικού Τομέα, 1832-1871

Ο αγροτικός τομέας στην Ελλάδα κατά την περίοδο 1832-1871 ακολούθησε μια πορεία πολύ αργής ανάπτυξης, η οποία θα επιταχυνθεί μόνο κατά τις τρεις τελευταίες δεκαετίες του 19ου αιώνα.

Η έλλειψη επενδυτικών και δανειακών κεφαλαίων στη γεωργία και τα υψηλά ημερομίσθια της εποχής, οι απαρχαιωμένες μέθοδοι καλλιέργειας και συλλογής της παραγωγής, ο κατακερματισμός και η απομόνωση των αγορών εξαιτίας της απουσίας στοιχειώδους οδικού δικτύου και τα κυριαρχία της ληστείας στην ελληνική ύπαιθρο, η σύγχυση για το ιδιοκτησιακό καθεστώς της γης και η «διανομή με το σταγονόμετρο» των εθνικών γαιών μέχρι το 1871, υπήρξαν σοβαροί ανασταλτικοί παράγοντες για την ανάπτυξη της γεωργίας και καταδίκασαν σημαντικά τμήματα της υπαίθρου σε φαινόμενα υπανάπτυξης και οικονομικής καθυστέρησης.

Όπως σε όλη τη Μεσόγειο, έτσι και στην Ελλάδα οι κυρίαρχες καλλιέργειες ήταν τα δημητριακά, η ελιά και το αμπέλι. Από τα 7,5 εκατομμύρια στρέμματα που καλλιεργούνταν το 1861, τα 6 καταλάμβαναν τα δημητριακά, κυρίως το σιτάρι (40%) και το καλαμπόκι (22%). Στην πραγματικότητα όμως, από τα έξι αυτά εκατομμύρια στρέμματα των δημητριακών δεν καλλιεργούνταν κάθε χρόνο παρά κάτι λιγότερο από τρία, καθώς, λόγω της έλλειψης λιπάσματος για να μπορέσει η γη να παραγάγει και πάλι, έπρεπε μετά από κάθε σοδειά για ένα χρόνο να μείνει αχρησιμοποίητη. Τα υπόλοιπα 1,5 εκατομμύρια στρέμματα ήταν φυτείες, από τις οποίες το 1/3 ήταν αμπέλια και άλλο τόσο σχεδόν ελιές.

Τα Κύρια Οικονομικά Χαρακτηριστικά της Ελληνικής Γεωργίας, 1833-1871

Πρώτον, η αρχαϊκή τεχνολογία της παραγωγής. Η τεχνολογία της γεωργικής παραγωγής εξακολουθούσε να βασίζεται στο άροτρο και άλλα παραδοσιακά εργαλεία, καθώς και «ένα 'ζευγάρι' από βόδια, με μερικά γαϊδούρια» (Tiersch 1980) τόσο για το όργωμα όσο και για τη μεταφορά της σοδειάς. Τα ελαιοτριβεία και η παρασκευή οίνου και οινοπνευμάτων επίσης βασίζονταν σε αρχαϊκές μεθόδους.

Δεύτερον, η σχετική αφθονία διαθέσιμης γης, λόγω της πολιτικής της διάθεσης των εθνικών γαιών στους καλλιεργητές και της μικρής πυκνότητας του αγροτικού πληθυσμού. Αυτό συνεπαγόταν φθηνή πρόσβαση σε καλλιεργήσιμη γη για τους αγρότες, καθώς πίεζε προς τα κάτω και τις τιμές ενοικίασης των ιδιωτικών γαιών. Γαιοκτήμονες που δεν ήταν οι ίδιοι αγρότες, ακόμη και αν επιθυμούσαν να καλλιεργήσουν άμεσα τη γη τους, δυσκολεύονταν να βρουν την απαραίτητη μισθωτή εργασία και ήταν συνηθώς υποχρεωμένοι να την εκμισθώσουν σε αγρότες, εισπράττοντας μια σχετικά χαμηλή γαιοπρόσοδο.

Τρίτον, η σχετική στενότητα εργατών της γης, και πάλι λόγω της μικρής πυκνότητας του αγροτικού πληθυσμού. Η ύπαρξη ευκαιριών εκμίσθωσης ιδιωτικών γαιών λειτουργούσε ως αντικίνητρο στη μισθωτή εργασία, καθώς ευνοούσε την υποαπασχόληση των αγροτών και οδηγούσε σε μείωση της προσφοράς μισθωτής εργασίας και αύξηση των μισθών.

Τέταρτον, η έλλειψη υποδομών χερσαίων μεταφορών. Αυτό οδηγούσε σε μεγάλο κόστος μεταφοράς το οποίο επιβάρυνε τις τιμές των αγροτικών προϊόντων στις αστικές περιοχές. Στην πραγματικότητα, το εμπόριο μεγάλων αποστάσεων μπορούσε να διεξαχθεί μόνο διά θαλάσσης. Το υψηλό κόστος μεταφοράς λειτουργούσε ως σημαντικό αντικίνητρο για το εμπόριο αγροτικών προϊόντων. Ένα επιπλέον μεγάλο αντικίνητρο ήταν το φαινόμενο της ληστείας, το οποίο μάστιζε την ύπαιθρο, δυσχεραίνοντας τις συναλλαγές και τη διακίνηση των εμπορευμάτων και εντείνοντας τα φαινόμενα απομόνωσης και κατακερματισμού των επιμέρους αγορών.

Πέμπτον, η στενότητα της αγροτικής πίστης. Οι μικροί καλλιεργητές ήταν ουσιαστικά αποκλεισμένοι από τον τραπεζικό δανεισμό, τουλάχιστον μέχρι τις αρχές του 20ού αιώνα. Και αυτό, παρότι η χορήγηση δανείων στη γεωργία αποτέλεσε έναν από τους διακηρυγμένους στόχους των ιδρυτών της Εθνικής Τράπεζας. Στην πράξη, οι αγρότες ήταν υποχρεωμένοι να προσφεύγουν στα παραδοσιακά τοπικά δανειστικά κυκλώματα τα οποία αφενός δεν επαρκούσαν και αφετέρου συνεπάγονταν ιδιαίτερα υψηλό κόστος δανεισμού.

Η Διάθεση των Αγροτικών Προϊόντων

Τα χαρακτηριστικά αυτά εμπόδιζαν την ανάπτυξη οργανωμένων αγροτικών εκμεταλλεύσεων που να βασίζονται στη μισθωτή εργασία, ευνοούσαν την αυτοαπασχόληση και την αυτοκατανάλωση και λειτουργούσαν ως εμπόδια και αντικίνητρα για τις επενδύσεις. Για τους λόγους αυτούς, η αγροτική οικονομία χαρακτηριζόταν από χαμηλή παραγωγικότητα και ήταν σε μεγάλο βαθμό αυτόαρκτης. Ακόμα και προϊόντα ένδυσης και υπόδησης παράγονταν εντός της αγροτικής οικογένειας ή της κοινότητας, και το ίδιο συνέβαινε με τις κατασκευές κτισμάτων (σπιτιών και αποθηκών).

Η αγροτική οικονομία αποτελούνταν στην ουσία από κατακερματισμένες τοπικές οικονομίες. Η Αθήνα και τα άλλα αστικά κέντρα, όπως η Σύρος, προμηθεύονταν δημητριακά κυρίως μέσω εισαγωγών από την Τουρκία και τη Ρωσία, ενώ η παραγωγή της Πελοποννήσου και της Στερεάς έμενε συχνά απούλητη, λόγω του υψηλού κόστους μεταφοράς.

Οι επιμέρους αγορές στην ηπειρωτική Ελλάδα λειτουργούσαν κυρίως χάρη στις εμποροπανηγύρεις, που συνήθως συνέπιπταν με θρησκευτικές γιορτές και διαρκούσαν αρκετές ημέρες. Οι μεγάλες εμποροπανηγύρεις οργανώνονταν στα επαρχιακά κέντρα της ενδοχώρας (Κυπαρίσσια, Καλάβρυτα, Λιβαδειά, Αμφισσα, Λαμία) με σταθερή περιοδικότητα, και αποτελούσαν, σε μεγάλο βαθμό, τον εμπορικό σύνδεσμο μεταξύ πόλεων και υπαίθρου. Εκεί γινόταν και η μεγαλύτερη ανταλλαγή προϊόντων. Οι γεωργοί και κτηνοτρόφοι πωλούσαν δημητριακά, κρασί, λάδι, τυρί και άλλα γεωργικά και κτηνοτροφικά προϊόντα τόσο σε κατοίκους των πόλεων όσο και σε άλλους γεωργούς και κτηνοτρόφους. Αγόραζαν δε υφάσματα, δέρματα, γεωργικά εργαλεία και άλλα προϊόντα μεταποίησης από εμπόρους που μετείχαν στις εμποροπανηγύρεις.

Η Ανάπτυξη της Εμπορευματικής Γεωργίας

Η κατάσταση στην ελληνική γεωργία άρχισε να αλλάζει σταδιακά μετά τη δεκαετία του 1840, λόγω της αύξησης της εμπορευματικής γεωργίας που προκάλεσε η υψηλή ζήτηση της σταφίδας από το εξωτερικό, κυρίως από τη Βρετανία. Αυτή, σε συνδυασμό με την αύξηση του αγροτικού πληθυσμού, οδήγησε σε μετακινήσεις αγροτών προς τις πεδιάδες, κυρίως στη βόρεια και δυτική Πελοπόννησο, στις οποίες άρχισαν να καλλιεργούνται προϊόντα προς εξαγωγή.

Η υψηλότερη αποδοτικότητα των πεδινών καλλιεργειών, και κυρίως της σταφίδας σε σχέση με τα δημητριακά, σε συνδυασμό με τη ζήτηση από το εξωτερικό, αποτέλεσαν σημαντικό κίνητρο ανάπτυξης της καλλιέργειας της σταφίδας. Ιδιαίτερη ώθηση στην εμπορευματική γεωργία έδωσε και ο νόμος *Περί προικοδοτήσεως των ελληνικών οικογενειών* του 1835, με βάση τον οποίο πουλήθηκαν σε ιδιώτες σημαντικές εκτάσεις από πρώην εθνικές γαίες στις περιοχές παραγωγής σταφίδας.

Η επέκταση της παραγωγής της σταφίδας σημειώθηκε κυρίως στις δεκαετίες του 1840 και του 1850 και συνέβαλε, μαζί με τη ναυτιλία, στην ανάκαμψη της ελληνικής οικονομίας μετά το 1848.

Το 1851, η παραγόμενη κορινθιακή σταφίδα αποτελούσε το 68% των ελληνικών εξαγωγών και, λόγω των υψηλών τιμών, ισοδυναμούσε με το 80% της αξίας της ελληνικής παραγωγής σίτου. Παρά μία πενταετία κρίσης, λόγω ασθένειας της αμπέλου στη βόρεια Πελοπόννησο, η παραγωγή ανέκαμψε γρήγορα και στα τέλη της δεκαετίας του 1850 είχε ξεπεράσει κάθε προηγούμενο επίπεδο. Επιπλέον, η αύξηση της παραγωγής εμπορευματικών καλλιεργειών όπως η σταφίδα δεν απέτρεψε τους αγρότες από το να καλλιεργούν παράλληλα και δημητριακά, κάτι που αποδείχθηκε ιδιαίτερα χρήσιμο για την επιβίωσή τους σε περιόδους σταφιδικών κρίσεων.

Ο Ρόλος της Βιομηχανίας

Ο ρόλος της βιομηχανίας στην περίοδο του Όθωνα ήταν σχετικά ασήμαντος. Κατά μέσο όρο, το ποσοστό συμμετοχής της βιομηχανίας στο ΑΕΠ στην περίοδο 1833-1862 διαμορφώθηκε στο 3%. Από μηδέν το 1833, το 1862 είχε ανέλθει στο 6,7%. Ωστόσο, ελάχιστα κοινά είχε η βιομηχανική ανάπτυξη της Ελλάδας με τη βιομηχανική επανάσταση στη Δυτική και την Κεντρική Ευρώπη.

Παρά τις νομοθετικές πρωτοβουλίες για την ανάπτυξη της βιομηχανίας (Νόμος του 1837 «για την ενθάρρυνση της εθνικής βιομηχανίας») και τις επιτροπές που δημιουργήθηκαν, τα αποτελέσματα υπήρξαν πενιχρά.

Μέχρι το τέλος αυτής της περιόδου, οι ελάχιστες βιομηχανικές μονάδες εξυπηρετούσαν τοπικές ανάγκες και αποτελούσαν εξέλιξη των παραδοσιακών μονάδων επεξεργασίας αγροτικών προϊόντων, δηλαδή αλευρόμυλων, ελαιοτριβείων, βυρσοδεψείων και κλωστηρίων. Οι περισσότερες ήταν και παρέμειναν μονάδες μικρού μεγέθους, οι οποίες εξυπηρετούσαν την τοπική οικονομία.

Αυτό προφανώς οφειλόταν τόσο στην έλλειψη επαρκών κεφαλαίων τα οποία θα μπορούσαν να επενδυθούν στη βιομηχανία, όσο και στην υψηλότερη αποδοτικότητα των επενδύσεων στη γεωργία και στο εμπόριο.

Οι χαμηλές εγχώριες αποταμιεύσεις, ο αποκλεισμός της χώρας από τον διεθνή δανεισμό και η εξειδίκευση των πλούσιων Ελλήνων της διασποράς στο εμπόριο και στη ναυτιλία λειτουργούσαν αποτρεπτικά για τις βιομηχανικές επενδύσεις, ακόμη και αν υπήρχαν επενδυτικές ευκαιρίες.

Η Σημασία του Εμπορίου

Αναφορικά με το εμπόριο, τα μικρά οικονομικά μεγέθη της χώρας, ο μικρός πληθυσμός, η περιορισμένη αγοραστική δυνατότητα των κατοίκων της, η απουσία παραγωγικών μονάδων μεγάλου μεγέθους, καθήλωναν, σε ολόκληρη την περίοδο αυτή, την εσωτερική εμπορική κίνηση σε σχετικά χαμηλά, αν και όχι ασήμαντα επίπεδα. Το ποσοστό της τριτογενούς παραγωγής στο ΑΕΠ στην περίοδο 1833-1862 διαμορφώθηκε στο 18,6% του ΑΕΠ περίπου, και παρουσίασε μια ελαφρώς ανοδική τάση.

Τα φιλόδοξα σχέδια της μοναρχίας για τη βελτίωση των οδικών υποδομών ουδέποτε ευοδώθηκαν, τόσο λόγω της δημοσιονομικής στενότητας όσο και λόγω της έλλειψης εργατών. Το σύνολο σχεδόν του εσωτερικού εμπορίου της χώρας διεξαγόταν διά θαλάσσης.

Το εμπόριο της χώρας συνδέθηκε με το εξωτερικό από πολύ νωρίς, από τα πρώτα χρόνια της ανεξαρτησίας. Ωστόσο, το εμπόριο της χώρας συνδέθηκε με το εξωτερικό από πολύ νωρίς, ήδη από τα πρώτα χρόνια της ανεξαρτησίας. Αυτό ήταν αποτέλεσμα και της επέκτασης της παγκοσμιοποίησης κατά τη διάρκεια του 19ου αιώνα.

Η παγκοσμιοποίηση κατά τον 19ο αιώνα ήταν αποτέλεσμα τριών παραγόντων: πρώτον, των νέων τεχνολογιών που συνδέονταν με τη βιομηχανική επανάσταση, όπως τα ατμόπλοια, οι σιδηρόδρομοι, τα κανάλια και ο τηλεγράφος, οι οποίες μείωσαν δραματικά το μεταφορικό κόστος και διευκόλυναν τις επικοινωνίες· δεύτερον, της σταδιακής μείωσης του προστατευτισμού, ως αποτέλεσμα της επικράτησης των φιλελεύθερων ιδεών των κλασικών οικονομολόγων· τρίτον, της νομισματικής σταθερότητας που συνεπαγόταν το διεθνές νομισματικό σύστημα του διμεταλλισμού, το οποίο βασιζόταν σε πολύτιμα μέταλλα όπως ο άργυρος και ο χρυσός.

Το εξωτερικό εμπόριο ήταν σχεδόν μόνιμα παθητικό καθώς η Ελλάδα είχε πολύ μεγαλύτερες εισαγωγές από εξαγωγές, παρουσιάζοντας ένα διαρκές έλλειμμα στο ισοζύγιο πληρωμών. Ένα μεγάλο μέρος αυτού χρηματοδοτείτο από άδηλους πόρους, κυρίως από τη ναυτιλία και εισαγωγές κεφαλαίων από τους Έλληνες της Διασποράς.

Παρ' όλα αυτά, η σημασία του διεθνούς εμπορίου ήταν μεγάλη. Όχι μόνο συνέβαλλε στην αντιμετώπιση του επισιτιστικού προβλήματος της χώρας, αλλά ταυτόχρονα αποτελούσε και την πλέον αξιόπιστη πηγή εσόδων για τα δημόσια ταμεία. Τα έσοδα των τελωνείων αποτελούσαν διαχρονικά ένα σημαντικό ποσοστό των δημοσίων εσόδων. Το μεγαλύτερο μέρος του ελληνικού εξωτερικού εμπορίου αφορούσε γεωργικά προϊόντα. Λόγω του ασήμαντου μεγέθους της ελληνικής βιομηχανίας, τα περισσότερα βιομηχανικά προϊόντα εισάγονταν.

Λιμάνια, Ναυτιλία και Διασπορά

Λόγω του διεθνούς εμπορίου η ελληνική ναυτιλία ανέκαμψε και αναπτύχθηκαν και μια σειρά από αστικά κέντρα με φυσικά λιμάνια, όπως η Ερμούπολη της Σύρου (το πιο σημαντικό εμπορικό διαμετακομιστικό κέντρο έως το 1865), ο Πειραιάς (που σταδιακά εξελίχθηκε στο επίκεντρο του ελληνικού εμπορίου και αργότερα της βιομηχανίας) και η Πάτρα (το λιμάνι εξαγωγής της σταφίδας).

Η συμβολή της ναυτιλίας στην οικονομία του ελληνικού κράτους ήταν σημαντική. Δεν ήταν μόνο το εισόδημα από ναύλους και μισθούς των ναυτικών, το οποίο συνέβαλε και στη χρηματοδότηση των ελλειμμάτων του εμπορικού ισοζυγίου, αλλά και η ναυπήγηση ιστιοφόρων η οποία σταδιακά, και έως το 1870 εξελίχθηκε σε μια σημαντική εγχώρια βιομηχανική δραστηριότητα.

Πλην της ναυτιλίας, σημαντική ήταν η συνεισφορά των Ελλήνων της Διασποράς και στην ανάπτυξη του διαμετακομιστικού και εσωτερικού εμπορίου και του λιμανιού της Σύρου, καθώς και των πρώτων βιομηχανιών, όπως το Μεταξουργείο, και των χρηματοπιστωτικών και ασφαλιστικών υπηρεσιών. Οι περισσότερες από τις ελληνικές επιχειρήσεις που δημιουργήθηκαν κατά τον 19ο αιώνα συνδέονταν είτε άμεσα είτε έμμεσα με τη δραστηριότητα των Ελλήνων της Διασποράς. Όπως αναφέρει η Πεπελάση (2006): «Η καρδιά της ελληνικής επιχειρηματικότητας βρισκόταν στη διασπορά. Ο Έλληνας επιχειρηματίας ενώ δήλωνε έμπορος ήταν κατά βάση εμποροεπιχειρηματίας. Η ευελιξία αποτέλεσε την κύρια ιδιαιτερότητα του ελληνικού 'εθνικού' τύπου επιχειρηματικής δράσης».

Το Εμπόριο και η Ανάπτυξη των Λιμανιών

Αναπαράσταση της Ερμούπολης, Σύρου, Χαλκογραφία John Carne, 1836

Η Κατάργηση της Μοναρχίας του Όθωνα

Ο Όθων κυβέρνησε απολυταρχικά, και συχνά αντιμετώπισε πολιτικά προβλήματα και κρίσεις. Το 1843 αναγκάστηκε να παραχωρήσει Σύνταγμα μετά το Κίνημα (Επανάσταση) της 3ης Σεπτεμβρίου.

Παρά την παραχώρηση Συντάγματος οι αντιδράσεις συνεχίστηκαν τόσο από το εξωτερικό όσο και από το εσωτερικό, λόγω της πολιτικής του μονάρχη αλλά και οικονομικών προβλημάτων. Μετά τον Κριμαϊκό Πόλεμο, όταν τα ξενικά κόμματα εξαφανίστηκαν, οι κυβερνήσεις κατέληξαν να είναι καθαρά αυλικές.

Επιπλέον, οι σχέσεις του Όθωνα με τις Προστάτιδες Δυνάμεις παρέμειναν τεταμένες. Το 1857, η Αγγλία, η Γαλλία και η Ρωσία όρισαν τη Διεθνή Οικονομική Εξεταστική Επιτροπή για να γνωμοδοτήσει για μέτρα που μπορούσε να λάβει η τότε κυβέρνηση για την αποπληρωμή του δανείου που πήρε η Ελλάδα το 1833, ως συνέπεια της στάσης που είχε κρατήσει η Ελλάδα κατά τον Πόλεμο της Κριμαίας. Η επιτροπή όρισε ότι η Ελλάδα μπορεί να αποπληρώνει τουλάχιστο 900.000 γαλλικά φράγκα το έτος, ποσό που θα μπορούσε να αυξάνεται όταν η χώρα θα είχε τη δυνατότητα. Η Ελλάδα πλήρωσε το 1860 και μετά σταμάτησε πάλι τις πληρωμές - για τρία ακόμη χρόνια (1861-1862-1863), ενώ προχώρησε σε νέα συμφωνία αναδιάρθρωσης - αποπληρωμής του χρέους το 1864.

Η έντονη παρέμβαση και η συνεχής παρουσία του Στέμματος στην πολιτική διαπάλη έφθειρε σταδιακά το ρόλο της μοναρχίας, συνέβαλε σε εντεινόμενες αντιδράσεις και στην πλήρη κατάργησή της μετά από μία σειρά από στρατιωτικά κινήματα το 1862. Με την κορύφωση των αντιδράσεων στο εσωτερικό, ο Όθων και η Αμαλία εγκατέλειψαν την Ελλάδα στις 23 Οκτωβρίου 1862 με αγγλικό πολεμικό πλοίο. Κατέφυγαν στο Μόναχο και αργότερα στη Βαμβέργη, αλλά ο Όθωνας δεν παραιτήθηκε επίσημα από τον θρόνο. Μετά από περίοδο μεσοβασιλείας, ο ελληνικός θρόνος δόθηκε από τις προστάτιδες δυνάμεις στον Δανό πρίγκιπα Γεώργιο, που αναγορεύτηκε Βασιλιάς των Ελλήνων ως Γεώργιος Α'.

Η Επιβίβαση του Όθωνα και της Αμαλίας στο HMS Scylla

